

Keizersrande. Das, Veldsalie en Korenbloem naast Alant en Zilverreiger

Keizersrande. Das, Veldsalie en Korenbloem naast Alant en Zilverreiger

Een bedrijfsplan

A. Corporaal
R. Schrijver
A.H.F. Stortelder

Alterra-rapport 1015

Alterra, Wageningen, 2004

REFERAAT

Corporaal, A., R. Schrijver & A.H.F. Stortelder, 2004. *Keizersrande. Das, Veldsalie en Korenbloem naast Alant en Zilverreiger*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1015. 69 blz.; .28. ref.

De opdrachtgever, Stichting IJssellandschap te Deventer en eigenaar beheerder van ruim 3400 hectare landgoederen rondom Deventer, zocht een eigentijds antwoord voor het 240 ha grote, nieuwe landgoed Keizersrande. Binnen dit landgoed worden binnen- en buitendijkse gebieden in samenhang betrokken bij een groot ruimte-voor-rivierproject (RVR) in de uiterwaarden. Er zijn 4 mogelijke bedrijfstypen onderzocht aan de hand van ecologische, economische en sociale argumenten, maar ook is gelet op beheersmatige zaken (rivier, natuur, landbouw) en zaken aangaande de toepassing van de Vogelrichtlijn in relatie met de verschillende bedrijfstypen. De combinatie van de regeling SN met het type natuurgericht bedrijf (van boeren-voor-natuur) biedt de meeste en beste doelrealisatie. In de praktijk betekent dit een compleet gesloten bedrijf met daaraan gekoppeld een zoogkoeien-neventak.

De bedrijfsseconomische basis biedt veel perspectief: er wordt een jaarlijks saldo berekend van bijna € 300.000, waarin het relatief grote aandeel van het vermogensinkomen sterk doortelt; er wordt een arbeidsopbrengst van ongeveer 3 VAK gegenereerd.

Dit is voor de stichting reden daarop te koersen, en in samenwerking met de nabij wonende agrarische ondernemer H.Harmelink, de fase in te gaan om dit te realiseren ondanks het experimentele karakter van het bedrijf en de onzekerheden die er beleidsmatig en bestuurlijk nog zijn. Zo is er een moderne potstal nodig die zo centraal mogelijk binnen het toekomstige bedrijf zou moeten liggen, en dat is buitendijks.

Trefwoorden: boeren-voor-natuur, landgoed, natuurgerichtbedrijf, NURG, ruimte voor rivier, uiterwaarden, IJssel

Alle foto's van Albert Corporaal

Foto met akker van Ruud Knol

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 18,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 1015. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

In samenwerking met R.Schrijver (LEI-DLO).

Verder werd ter afstemming met het parallel hieraan lopende project natuurontwikkeling nauw samengewerkt met W. Seinen, project-leider van TAUW (Deventer) en Noël van Dooren, zelfstandig landschapsarchitect te Wageningen.

Verschillende instanties en personen (s.s.t.t.) zijn bij de begeleiding van het project betrokken geweest: G.Gerritsen (Provincie Overijssel), F. van Os, K. Kloosterman en G. de Groot (Dienst Landelijk Gebied), S. v. Hees (Waterschap Groot Salland), G. v. Hezel (Rijkswaterstaat), G. Nije Bijvank (Hendrix UTD), M. Jansen, R. Siemens, A. Oosterweghel en T. v. Raay (Gemeente Deventer).

© 2004 Alterra

Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland

Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	11
1 Inleiding	15
1.1 Verbroken relaties	15
1.2 Samen op	15
1.3 Het doel	16
2 Situatie nu	17
2.1 Ondergrond en waterhuishouding	17
2.2 Landgoedstructuur	19
2.3 Waarden van natuur en landschap	20
2.4 Natuur en landschap in het beleid	21
3 Waarom boeren voor natuur?	25
3.1 Een nieuw landgoed ?	25
3.2 Balans tussen private en publieke belangen	25
3.3 Rol voor landgoed op vlak van groene en blauwe diensten	27
3.4 Overleg met deelnemende ondernemer	27
4 Keuzemogelijkheden en koers	29
4.1 Breedte van het perspectief	29
4.2 Bedrijfstypen als bouwstenen in het ontwerp	29
4.3 Tussenbalans	31
4.4 Exploitatiesaldo en arbeidsvolume	39
4.5 Definitieve koers	41
5 Planontwerp	43
5.1 Beschrijving van het planidee	43
5.2 Uitwerking van het bedrijfsplan	46
5.2.1 Bedrijfsvoering (tekst nog voorlopig i.v.m. 5.2.2)	47
5.2.2 Bedrijfseconomische resultaten	48
5.2.3 Ruimtelijke structuur van de nieuwe cultuurtoestand	51
5.3 Landschappelijke betekenis nieuw bedrijf	52
5.4 Natuurwaarden in perspectief	53
5.5 Inrichtingsconsequenties	55
Literatuur	57
Bijlage 1 Bedrijfseconomische gegevens van 4 onderzochte bedrijfsvarianten	61
Bijlage 2 Bedrijfsplankaart	67
Bijlage 3 Toelichting op het landschapsgerichte bedrijf (uit boeren-voor-natuur)	69

Woord vooraf

De re-creatie van Keizersrande

Geef de IJssel de ruimte en de kracht terug en het water laat een prachtig spel zien van afzetten en wegspoelen. De natuur reageert hierop met ruige patronen van opschietend bos op de luwe plekken, pionierend planten- en dierenleven op de maagdelijke plaatsen en alle tussenvormen van opschietend gewas. Het spel van water, sediment en natuur wordt verder geregeld door de inzet van grote grazers die een deel van de opgaande groei elimineren. Dit spel zien we in prachtige verschijningen in de Duursche waarden, in de Vreugderijkerwaard en in onze eigen Ossewaard.

In dit spel bepaalt de mens - lees natuurbeschermer en waterbeheerder - de kaders, maar ze speelt zelf niet mee. De gebruiker van weleer, de boer is uitgeweken naar gronden binnendijks. Voorheen vormden uiterwaarden het speelveld van de boer die daar een omkaderd en serieuze wedstrijd speelde tegen de spontaniteit van de rivier en de natuur. In de huidige Keizers- en Stobbenwaard bijvoorbeeld, bevindt de IJssel zich achter de zomerdijk en wordt de spontane natuur kort gehouden. Dit patroon is overigens enigszins verschoven doordat de overheid met bonussen natuurvriendelijk boeren ondersteunt.

In dit rapport laten we de mens volop meespelen in het krachtenspel van natuur en water waarbij de spelregels in eerste instantie bepaald worden door de natuurlijke omgeving. We koppelen de spontaniteit van de rivier en de natuur aan het creatieve vermogen van de mens. Sterker: we maken het spel nog boeiender door ook de cultuurhistorie en de verbondenheid van de IJssel met haar uiterwaarden aan het 'oude' landgoed Nieuw Rande en de nabij gelegen stad Deventer te herstellen. De samenhang tussen het binnendijkse landgoed en buitendijkse uiterwaarden drukken we uit in de naam 'Keizersrande'. In de coöperatieve samenwerking tussen provincie Overijssel en Dienst Landelijk Gebied zijn we gezamenlijk op zoek gegaan naar een model om de mens en haar bedrijf in de vorm van een landgoedbedrijf aan het spel te laten deelnemen.

Alterra heeft de opdracht gekregen om in de samenhang van het binnendijkse landgoed en de buitendijkse uiterwaarden een landgoedbedrijf te ontwikkelen met een hoge ecologische, economisch, architectonisch en recreatief meerwaarde. De zoektocht is dus gericht op de creatie van een bedrijfsvorm van natuurbeheer/boerderij die als medespeler speelt met natuur en wa-ter. Een type bedrijf dat het spel speelt op het speelveld waarop de dynamiek van de rivier in de lage delen met de nevengeulen gepaard is aan en verbonden is met de arcadische schoonheid van het oude meidoornheggen-landschap in de hoge uiterwaard en het Engelse landgoed volgens Zocher op de aloude rivierduinen.

Alterra vindt het antwoord in een biologisch melkvee – natuur – bedrijf met zoogkoeien. Boerderij en **natuurderij** ineen. De basis van de boerderij/natuurderij is

dat de natuurbeheerder/boer leert uitsluitend te werken met de kringloop van mineralen die het water en de natuur hem levert en de eminente rol die hij speelt in het beheer van het gehele landschap. De kern van de filosofie is dat de mens als beheerder een verrijkende invloed heeft op de kracht van natuur en water. Wij vinden het als IJssellandschap een fantastische uitdaging om de recreatie van de Keizersrande met een boerderij/natuurderij op te pakken!

18 juni 2004

Jaap Starckenburg,
Directeur van Stichting IJssellandschap

eentje van de grote zilverreiger en gelukkig veel zangertjes, vooral die geelgorzen deden het goed". Jacob en Herre lopen richting potstal. Ze voelen elkaar goed aan, bijna gelijktijdig beginnen ze over de resultaten tot nu toe. Elkaar afwisselend maken ze korte opmerkingen.

"Tja, het is misschien af en toe wel druk, maar mooi is het wel. Je kunt ook zien dat de beesten het hier goed naar de zin hebben. Dit slag MRIJ-ers doet het prima, het kalven gaat goed, de melk is wel minder, maar de kosten zijn veel-en-veel lager; een veearts zien we haast niet meer. Ten opzichte van onze eerdere bedrijven zijn we er goed op vooruit gegaan, vooral doordat met dit nieuwe systeem de kosten-baten er heel anders uitzien. Het is hier gewoon mooi leven".

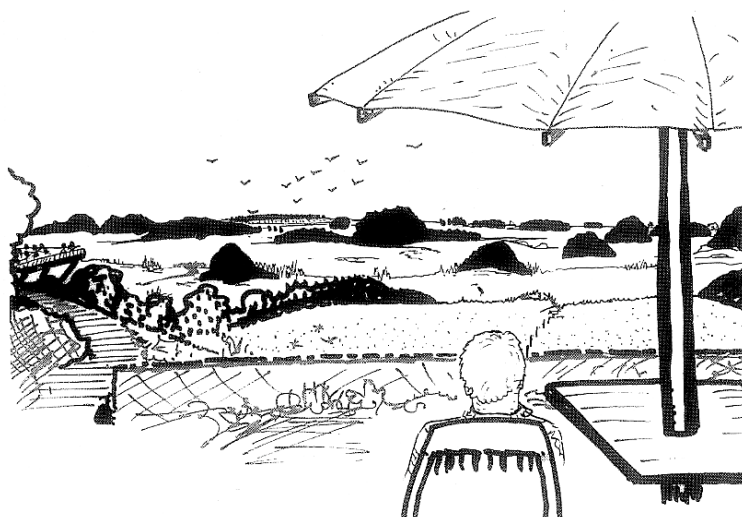
De verslaggever komt de erfweg opgereden en zet zijn wagen onder de noten neer.

Met natuurhoeve Keizersrande is het nadien goed gegaan en de Stichting heeft hier destijds als eerste een uitstekende keuze gemaakt. Dat was toen nog niet zo gemakkelijk want bij de overheid was er niet zomaar één partij die je houvast gaf en er was de vrees dat de stedelingen dit gebied zouden overlopen. Maar goed, na veel en goed overleg en vooral uitleg over de bedoelingen heeft men besloten hier maar eens te bekijken wat zo'n natuurhoeve in de praktijk betekenen kon. Dat heeft landelijk ook nogal veel opzien gebaard want er was toedertijd nog geen handvol experimenten.

Het maatschap Duurlink en Van Deest runt de natuurhoeve al weer 15 jaar. Ze ontvangen nog steeds ondernemers die ook het voornemen hebben om een natuurhoeve te beginnen. Regelmatig hebben ze overleg met ondernemers die de stap ook gezet hebben, en vaak hebben ze overleg met hun buurman, het Staatsbosbeheer. Ze wisselen dan gedachten uit en overleggen soms over het nieuwe seizoen. En over bijzondere dingen praten ze samen veel.

Ze hebben een goede stap gezet en beluisteren bij hun oudste zonen groeiende interesse voor dit vak dat steeds meer in de belangstelling komt te staan. Hun jongste kwam laatst helemaal enthousiast terug omdat de schooljuf over de IJssel verteld had en ook over de natuur op hun natuurhoeve, die ze zo mooi vond.

XX

Samenvatting

Stichting IJssellandschap heeft Alterra opdracht gegeven om voor het nieuwe landgoed Keizersrande een bedrijfsplan te ontwerpen dat past bij de situatie waarin natuurontwikkeling en natuurbehoud moeten samengaan met een duurzame rol die een agrarische ondernemer hierin zal spelen. De stichting is hierbij sterk geïnspireerd door de perspectieven van boeren-voor-natuur en het uiterwaardenlandschap en –gebruik langs De Loire (Fr).

Het circa 240 ha grote projectgebied bestaat uit een binnendijks bosrijk gebied van 40 ha en een 200 ha groot buitendijks terrein. Dit buitendijkse gebied binnen zo'n 100 ha aanzienlijk vergraven worden voor ruimte-voor-rivierwerkzaamheden waardoor er een grote en vaak overstromende vlakte gaat ontstaan. De andere 100 ha buitendijks terrein zal fysiek weinig veranderen.

Er zijn vier bedrijfsvormen onderzocht: een vorm waarin beheer door omwonende boeren op basis van 6-jarige contracten geregeld is (A), een vorm waarin grootschalige begrazing volgens de SBB-methode wordt gedaan (B), een zoogkoeienbedrijf (C), of een natuurgericht bedrijfstype conform het idee boeren-voor-natuur (D). Ze zijn geëvalueerd op economische, ecologische en meer sociaal getinte aspecten, maar ook is gekeken naar de relatie met ruimte-voor-rivier-beleid, internationale wetgeving inzake de Vogelrichtlijn, enz. Daarnaast is verder meer ingezoomd op financieel- en bedrijfseconomische aspecten en het aspect arbeidsvolume en –film.

Gelet op de doelrealisatie van de stichting, maar ook gelet op de feitelijke mogelijkheden die er zijn voor goede perspectieven voor 'wilde natuur met ruimte voor veel bos' komt de volgende prioritering naar voren: 1^e prioriteit voor het natuurgerichte bedrijf (D), de tweede voor een zoogkoeienbedrijf (C) en als derde een begrazingsbedrijf volgens de SBB-methode (inzet niet-productief vee) (B); een bedrijf puur op basis van wisselend beheer met wisselende beheerders uit de regio valt niet goed en valt buiten de boot.

Ten aanzien van de publieke doelstellingen scoorden alle bedrijfsvormen boven de minimummaat. Vanuit oogpunt van rivierbeheer (tegengaan teveel aan 'groene ruwheid') scoort het beheerbedrijf (A) het beste, waardoor er in potentie spanning is tussen het beheer vanuit rivier- versus natuur/landschapsoptiek. In de praktijk zal dit beheersbaar zijn en biedt in dit opzicht het natuurgerichte bedrijf de meeste zekerheid. Vanuit socio-economisch en economisch oogpunt scoort het natuurgerichte bedrijf goed. Vanuit oogpunt van ecologie en natuur gaat het om ongeveer even zwaarwegende natuurwaarden, maar met een nogal verschillende biodiversiteit en structuur in het gebied. Een gedeeltelijke combinatie is daarom te prefereren.

Uitsplitsing landgoedbedrijf Keizersrande (240 ha)				
240	140 natuurgericht	25 akkerland (20 binnen-, 5 buitendijks)		
		115	75	20 (10 hoog erf, 10 landschapselementen)
				55 hoger gelegen graslanden
			40 laaggelegen hooiweiden	
	jaarrond begrazen met niet-productief vee	60 laaggelegen in samenhang met de te graven geulen		
		40 hoger gelegen stroomruggen tussen geulen en de IJssel		

De definitieve koers is daarom ingezet op het natuurgerichte bedrijf met in het lage deel een hiermee samenhangend gebied met langdurige beweiding met zoogkoeien.

Het natuurgerichte bedrijf is een gesloten bedrijf dat haar inkomen genereert de nieuwe 'boeren-voor-natuur'subsidie en de subsidie SN, naast inkomsten uit de extensievere landbouw (vee, melkproducten), agro-forestry en allerlei nevenactiviteiten; dit bedrijf heeft goede potenties voor verdere verbreding, productdiversificatie alsmede een huisverkooppunt voor allerhande producten van het bedrijf of omgeving. Het berekende saldo per jaar is bijna € 300.000,=, waarop een jaarlijkse financieringslast van € 20.000 i.v.m. een nieuwe potstal op geminderd moet worden.

Om het doel evenwel relatief snel te kunnen bereiken zal de voorkeur uitgaan voor een traject waarin de stichting opteert voor de SN-subsidieprocedure (afkoop enz) enerzijds en anderzijds zal ze met de ondernemer de opzet gaan kiezen van het natuurgerichte bedrijf conform boeren-voor-natuur.

Om dit bedrijf wordt een arbeidsvolume gecreëerd van ongeveer 7290 uren, dat 3 volwaardige arbeidskrachten (volgens de gangbare landbouwnormen). Binnen dit bedrijf ontstaat een complexe arbeidsfilm die voortvloeit uit een combinatie van uiteenlopende seizoensgebonden werkzaamheden op een basis van niet-seizoensgebonden activiteiten. Tot deze laatste behoren het runnen van de melkveehouderij en de graasdieren, en tot de eerste het landschapsonderhoud en de verschillende fasen van het akkerbeheer. Het vraagt van de ondernemer goed inzicht in de relatie ondergrond, riviergedrag en gewasgroei, en vergt een goed organisatievermogen.

In de nieuwe opzet vormt Keizersrande een nieuwe parel in dit deel van Salland, op een snijpunt van stad met rivier en stad met platteland. Het voegt een nieuw stuk cultuurhistorie toe waarin duurzaam en actief de rol van de mens in de omgeving steeds weer tot expressie kan komen. Dit nieuwe landschap, dat de band tussen cultuur en natuur omvat, laat zich lezen als een boek dat door het jaar heen op steeds weer andere bladzijden opvalt omdat de natuur en het boerenbedrijf nu eenmaal afwisseling biedt, en nieuwe inspiratie.

Kwetsbare natuurwaarden die ingevolge de Vogelrichtlijn in dit gebied aanwezig zijn, blijken globaal gezien samen te hangen met de mate van begrazing of afmaaien ten behoeve van de begraasbaarheid van herbivore vogelsoorten en de geslotenheid van

het landschap. Patroonbeheer biedt veel van die soorten goede kansen en minder risico's dan het procesbeheer, maar op detailniveau is hierin nog veel stuurbaar.

De natuurwaarde is op termijn groot, vergelijkbaar groot met objecten in de omgeving, en versterkt op streekniveau de verscheidenheid. Hierdoor wordt de biodiversiteit in deze contreien versterkt en uitgebreid met soorten die goed samengaan met het 'oude boeren grondgebruik', de basis van de grote soortenrijkdom uit het verleden. Soorten die in dat verband genoemd kunnen worden zijn: Korenbloem, Das, Rugstreeppad, Braamsluiper, Veldsalie, Zwanebloem, Alant en Zilverreiger.

Betekent nieuwe ruimte voor water ook ruimte voor groen?

Betekent nieuwe ruimte voor water ook ruimte voor natuurlijke vormen van sedimentatie?

1 Inleiding

1.1 Verbroken relaties

De relatie in landgebruik tussen binnen- en buitendijks gebied in het gebied van de landgoederen en het uiterwaardengebied ten noorden van de stad Deventer is in de afgelopen decennia erg veranderd. De vroegere relatie tussen het landgoed Nieuwe Rande en het gebied van de Keizers- en Stobbenwaarden, tussen de hogere drogere en lagere regelmatige geïnundeerde gronden, was er in velerlei opzicht: landbouwkundig, voor gebruik van bos- en houtproducten, visserij, jacht, maar ook als gebied om af te kleien, enz. Nu zijn die activiteiten er niet meer en het eigendom en gebruik zijn zodanig dat in het bijzonder de verscheidenheid aan agrarisch grondgebruik niet langer de verscheidenheid aan biodiversiteit bepaalt en ook steeds minder invloed heeft op het landschap. Hier komt bij dat de steeds verder uitgegroeide stad haar effecten op de omgeving heeft: ongewenste dagrecreatie, overlaat van de grote RWZI, sluisverkeer en zwerfvuil.

De Stichting wil een eigen en eigentijds antwoord vinden voor de veelzijdig en complexe situatie. Ze wil rekening houden met de vele private doelen en publieke wensen die er zijn, in het bijzonder waar die nu samenvallen met de grootschalige ruimte-voor-rivierwerken.

In de toekomst wil men koersen op zo mogelijk één toekomstig landgoedbedrijf van circa 200 ha gerealiseerd waarbij het Erve Bouwhuis als vertrekpunt geldt. Drijvende kracht voor het nieuwe landschap zijn gebieden zoals die langs de Loire (Frankrijk) door boeren al sinds jaar en dag geëxploiteerd worden.

Belangrijke vragen die opgelost moeten worden zijn:

- * Welk bedrijfstype biedt economisch, ecologisch en sociaal de meeste kansen;
- * Hoe kan zo goed mogelijk gebruik gemaakt worden van de ligging van het bedrijf het Erve Bouwhuis;
- * Is het mogelijk een nieuw bedrijfssysteem te ontwerpen waar landbouwproductie en groen-blaue functies naast elkaar bestaan en elkaar versterken;
- * Hoe ziet een optimaal bedrijfsplan eruit in termen van bouwplan, huisdieren of veebezetting, graslandareaal en inzet van bedrijfshulpmiddelen (mest, bestrijdingsmiddelen, krachtvoer).

1.2 Samen op

In het natuurontwikkelingsgebied IJsseluiterwaarden Deventer wil men naast de natuurlijke inrichting van de uiterwaarden een nieuwe inhoud geven aan de combinatie landbouw-natuur en een nieuwe inhoud bieden aan een duurzaam natuurlijk proces van jarenlang beheer van de uiterwaardgronden in samenhang met een landgoed. Ooit was er een relatie die er voor zorgde dat het landbouwkundig

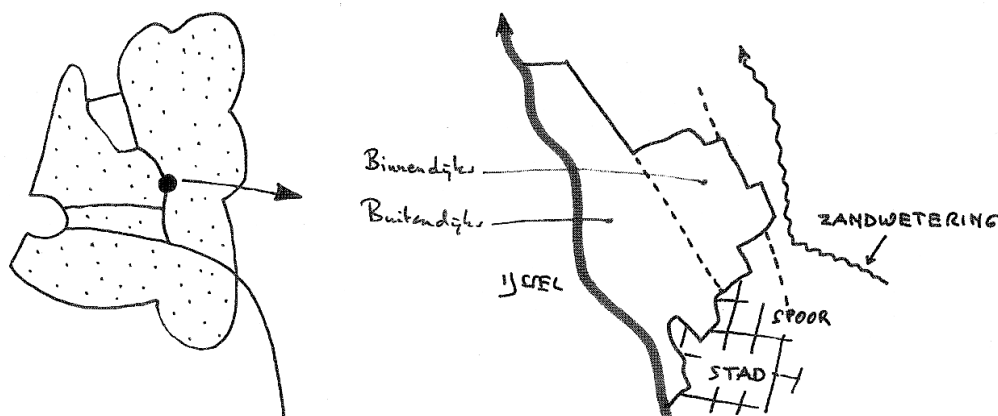
gebruik en ander economisch gebruik het landschap alhier heel gevarieerd maakte. Dat raakte geleidelijk in verval en op het tegenwoordige landgoed Nieuw Rande zijn de ingrediënten er nog wel maar hebben ze niet meer de positieve doorwerking op landschap en natuur en is er bovendien nauwelijks nog sprake van de aloude relatie tussen binnen- en buitendijks. De opdrachtgever, die hiertoe samenwerkt met anderen in het kader van het Inrichtingsplan IJsselwaterwaarden, wil onderzocht hebben hoe er weer op een voor natuur en landschap verrijkende en respectvolle manier landbouwbedrijvigheid kan plaats vinden die bovendien lonend is.

1.3 Het doel

Ontwikkel een landbouwbedrijfstype, waarbij de voorkeur sterk uitgaat naar een natuurgericht bedrijf conform *boeren-voor-natuur*, ter grootte van circa 200 ha dat op basis van een netwerk van binnen- en buitendijkse relaties zoveel mogelijk positieve landschappelijke en ecologische effecten heeft en waarbij de duurzaamheid van het bedrijf verzekerd wordt. Het bedrijfsresultaat moet uitmonden in een inkomensstroom die voldoet aan minimaal 0.5 gezinsinkomen.

Als werknaam voor dit nieuwe landgoedbedrijf is gekozen voor een samentrekking van de toponiemen Keizerswaarde en Nieuw Rande tot KEIZERSRANDE.

Het project resulteert in een bedrijfsplan voor een circa 240 ha groot agrarisch bedrijf voor Keizersrande. Het bedrijfsplan omvat een beschrijving van het optimale bouwplan en veebezetting, aard en omvang van het graslandareaal en de (ruimtelijke en temporele) inzet van bedrijfs(hulp)middelen. Hiertoe behoort een kaart waarop landschapselementen, de cultuurtoestand en 'bemestingsdruk' tot uitdrukking komen.

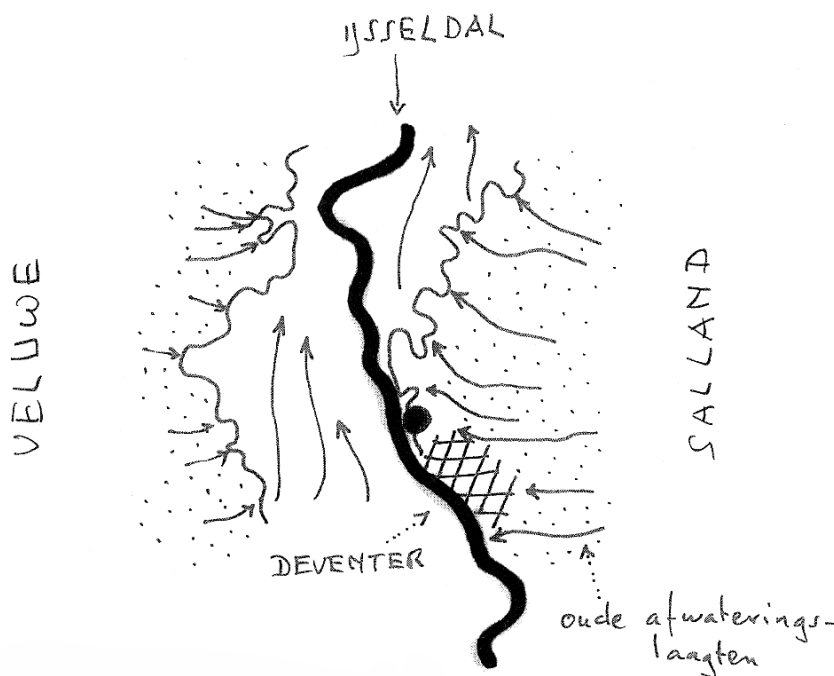
Ligging van het object direct noordelijk van de stad Deventer

2 Situatie nu

2.1 Ondergrond en waterhuishouding

Het oerdal van de IJssel verbreedt zich in noordelijke richting waardoor het pleistocene landschap noordelijk Deventer in oostelijke richting wijkt. Op dat oerdal ter hoogte van Deventer ligt de huidige zomerbedding van de rivier de IJssel tegen de pleistocene, hogere gronden aan. Eertijds liepen een aantal beekdalachtige laagten hier rechtstreeks in de oer- zomerbedding.

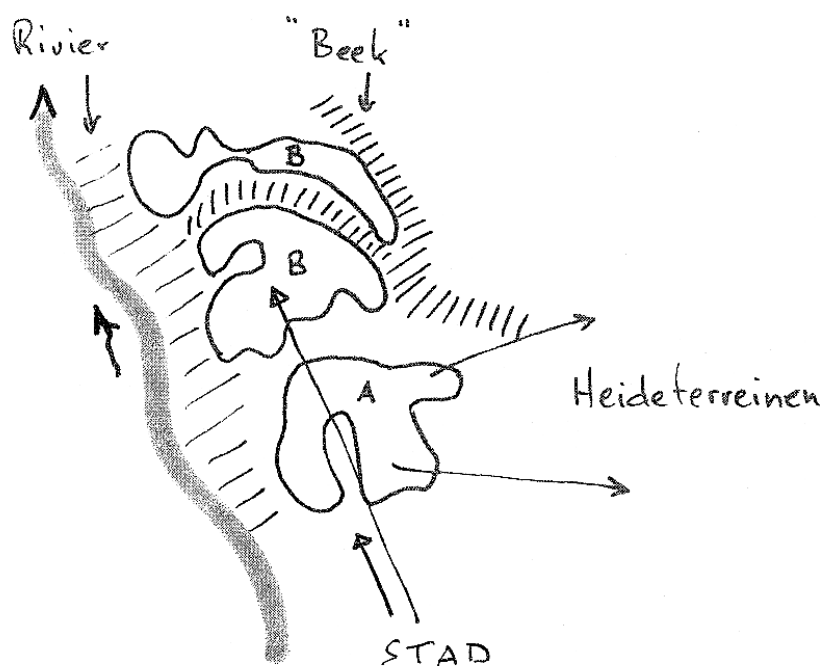
In recenter tijd, laat-Romeins, is de IJssel meer van dat pleistocene gebied gescheiden geraakt door allerlei hydro- en morfodynamische processen. Er werden oeverwallen gevormd, er werden klei- en zaveldekken op het dekzand afgezet en de mens begon met vroege waterstaatkundige ingrepen haar omgeving te veranderen: met kaden en dijkjes werd het water geleid en het water dat via diverse laagten uit het pleistocene landschap vloeide werd in noordelijke richting afgeleid. Oude doorgangen naar de IJssel vervielen met het sluiten van de dijken aan de oostelijke IJsseloever (begin 1200) en in grote lijnen was er in het midden van de Middeleeuwen al de ondergrond ontstaan zoals wij die nu kennen: licht welvend met zandige koppen en ruggen die overgaan in een overstromingsvlakte waarin oude lopen en zavelige ruggen veelvuldig voorkomen. Het uitgestrekte areaal van bossen viel steeds meer uiteen in een parkachtige situatie. De oudste vermelding over dit gebied dateert uit 1285 (kasteel met bewoning door Fam. Van Rande).

IJsseldal boven Deventer

In de beschutting van kasteel, haar Heren en de latere Stad en Staten heeft de landbouwer van toen de ondergrond geleidelijk gewijzigd: eerst door binnendijks in laagten langs beken en heideachtige terreinen de bovengrond af te steken voor hun bouwlanden, die met dat materiaal steeds hoger kwamen te liggen, en later buitendijks door de kleiige en zware zaveldekken voor een belangrijk deel te ontgraven voor de steenindustrie.

De bouwlanden werden gepositioneerd op natuurlijke welvingen langs de laagten of oude rivierafzettingen: essen (enken) ontstonden met een vrij dik esdek omdat door het oude landbouwsysteem potstalmest (= voedingsstoffen) opgebracht werd. Aan de basis van de potstalmest stond een uiteenlopend scala van materialen: naast dierlijke en humane mest, drek uit de stad, onbruikbaar slachtafval, afval van wol- en leerindustrie, slib, slootbagger, allerlei plantenmateriaal uit het veld en bos, strooisel, plaggen uit heideterreinen en slibrijke zoden uit natte, geïnundeerde laagten. Hoe gevarieerder de samenstelling, hoe mineraalrijker het uiteindelijke mestproduct, hetgeen (zonder dat men het wist) ook voorkwam dat er gebreksziekten bij de plantaardige en dierlijke productie kon optreden. Zulke zaken kwamen nl wel voor op de grote bouwlandcomplexen waar nagenoeg alleen mineraalarm materiaal van heideterreinen op gebracht werd!

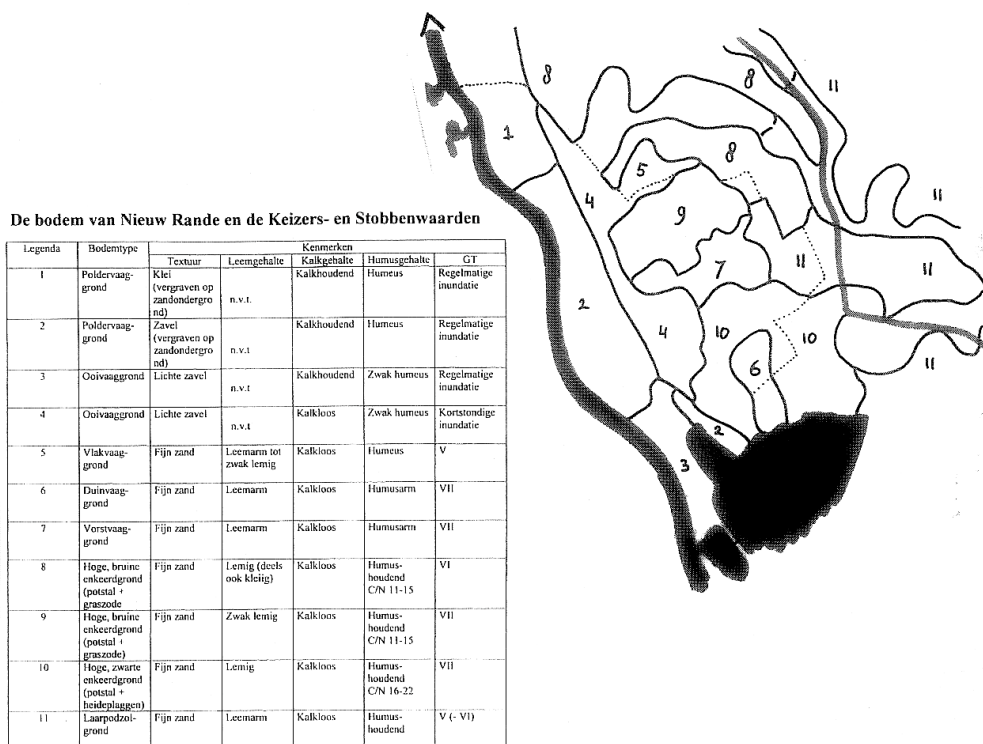

Esdekken op Keizersrande. A heide-herkomst, B herkomst van slibrijkere laagten

Het blijkt dat er in dit gebied een tweetal typen essen gevormd zijn, waarvan het potstalmateriaal verschillende herkomst lijkt te hebben: het complex A lijkt te zijn opgebouwd uit materiaal dat afkomstig is uit de aangrenzende laagten en B met materiaal dat uit de heideachtige terreinen afkomstig moet zijn.

Door het oude landbouwsysteem werd de verscheidenheid in de ondergrond versterkt: uit plaggengebieden werd materiaal via het potstalsysteem op de akkergronden (essen) gebracht, waardoor die rijker werden. De gebieden die laag gelegen waren, waren als grasland in gebruik en liet men bewust overstromen (waar water komt wil gras groeien). Op arme en vooral droge gronden liet men bos groeien.

Dat oude boerengebruikssysteem is gewijzigd door de komst van de kunstmest, door dat men er landgoederen ging vormen en doordat men geleidelijk de waterhuishouding ging veranderen.

Vereenvoudigde bodemkaart met in de tabel een aantal eigenschappen van deze gronden

Tegenwoordig zijn alle gronden die voor de landbouwproductie benut worden vrij uniform voedselrijk. De oude verscheidenheid op bedrijfsniveau is niet meer herkenbaar in het huidige landbouwsysteem, en dientengevolge ook niet meer op een vlakdekkende wijze herkenbaar in het (half)natuurlijke plantenkleed en daarbij behorende dierenleven.

2.2 Landgoedstructuur

Op het oude boerengebruikssysteem is het huidige landgoed verder vormgegeven. Hierbij werd de vormgeving rondom het huis aangepast aan toenmalige opvattingen, maar er werd relatief beperkt veranderd in het boerenlandschap. Waterpartijen werden onderworpen aan architectuur evenals de behuizing. De lappendeken van

akker- en grasland en bos bleef zo ongeveer bestaan, want inkomsten waren wel belangrijk. Op het landgoed waren vrij veel heggen aanwezig.

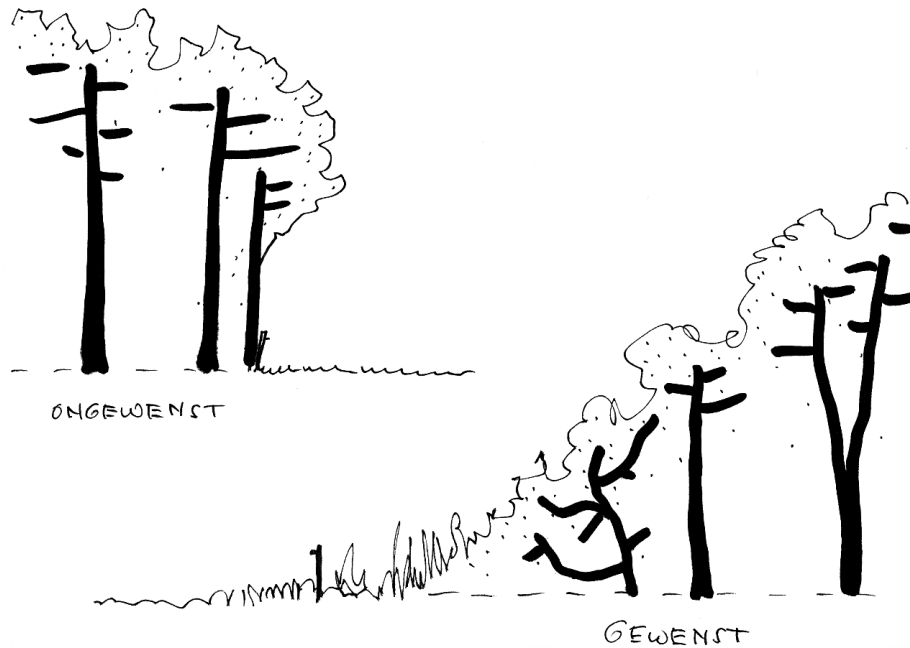
Buitendijks, vooral door aftiggeling, ontstond een vrij vlak en steeds meer open gebied met vooral naar de randen en op reliëfrijke plekken met lijnvormige struwelen en antropomorfe heggen.

De huidige landgoedstructuur bestaat uit een vrij massieve boskern die grotendeels op fijn zandige, leemarme en kalkloze, droge duinvaaggronden en bruine, enkeerdgronden liggen. Naast de bossen zijn er een aantal krachtige lanen, met waterpartijen die naar de Engelse landschapsstijl het perspectief op het landgoed versterken en relatief weinig 'fragiele' lijnvormige elementen als heggen, hagen, overhoekjes, enz.

2.3 Waarden van natuur en landschap

Tot het midden van de Middeleeuwen is in deze contreien nog sprake van een landschap met veel oorspronkelijke natuurelementen. Sedertdien moeten we tot het einde van de 19^e eeuw te maken hebben gehad met een halfnatuurlijk landschap: de mens bepaalde de structuur maar de natuur vestigde zich spontaan waar de ruimte geschikt was. Nadien, sinds ruim 100 jaar, is het een cultuurlandschap geworden waarin naast structuur ook de biodiversiteit grotendeels door de mens bepaald wordt. Dat geldt ook voor het buitendijks gebied, hoewel we daar nog enkele elementen met een hogere natuurwaarde aantreffen.

Per saldo is de natuurwaarde vooral gekoppeld aan bos, struweel en water en de vele lijnvormige elementen (kaden, dijken, taluds, steilrandjes, heggen en hagen, wegranden en langs zandpaden: de grote grenslengte tussen 'groen en gras' is een heel wezenlijk habitat voor veel organismen (insecten, waaronder vlinders, veel vogelsoorten, fouragerende vleermuizen, jagende roofdieren en -vogels, enz. De tussen gelegen vlakken hebben een specifieke natuurwaarde, ze vervullen in de broed- en trekperiode een belangrijke (temporele) functie, resp voor weidevogels en ganzen, eendachtigen en zwanen. Voor de ganzen is het belangrijk dat ze kunnen pendelen tussen de binnen- en buitendijkse gebieden. De de provinciale weg op de winterdijk ondervinden diverse soorten migratieproblemen: amfibieën en zoogdieren; die situatie belemmert het potentieel grote belang van de overstromingsvlakte voor migrerende soorten.

Overgang van bos naar grasland

De waarde van het landschap is sterk gekoppeld aan het voorkomen van opgaande boselementen, bomen en lijnvormige elementen met doorngewassen, aan oude waterpartijen in de uiterwaard en aan de aangename vlakverdeling tussen opgaande en kort, bos versus grasland. Hierin is de Engelse landschapsstijl op diverse plekken goed herkenbaar. De akkerlanden hebben door hun eenvormigheid in gewaskeuze geen opmerkelijk positieve bijdrage aan het geheel.

De merkbaarheid van de stad blijft beperkt tot de overgang aan zuidzijde van het landgoed richting stad, de recreatieve benutting van het gebied en het doorgaande verkeer met een duidelijke belasting aan het begin en einde van de werkdagen. Grote delen van het binnen- en buitendijkse gebied zijn frequent als rustige gebieden te ervaren met ruime horizons, relatief veel duisternis en hoofdzakelijk 'achtergrondlawaai'.

2.4 Natuur en landschap in het beleid

Het rijksbeleid inzake natuur en landschap is uitgewerkt in het provinciale beleid. Recentelijk is dit vormgegeven in het 'Natuurgebiedsplan (beheersgebiedsplan Salland)' dat in februari van 2002 verscheen, waarbij de ecologische hoofdstructuur (EHS) nader uitgewerkt of herzien is.

Voor het gebied Keizers- en Stobbenwaarden (201 ha buitendijks gebied) is *bestaand beheers- en reservaatgebied* omgezet in *nieuwe natuur*. Reden hiervoor was dat ondanks het grote aandeel '8 en 15 juni beheerspakketten' er (nog) geen botanische winst noch winst inzake weidevogels geboekt kon worden. De provincie koos, in overleg met vele betrokkenen, daarom in dit riviertraject – mede vanwege het grote verval in de

rivier – voor nieuwe natuur. Het streefbeeld is ‘grootschalige natuur met begrazing’ waarbij de gedachte uitgaan naar hardhoutoibos op de hogere gronden en een te graven meestromende geul in de lage delen.

De doelstelling dient in nauwe wisselwerking met de huidige NURG¹-programmering vormgegeven te worden. Bij die planvorming zal de nieuwe natuur ontworpen worden op een afvoernorm van 15.000-16.000 m³/sec bij Lobith. In het parallel verlopende project, dat door TAUW (Deventer) uitgevoerd wordt, worden berekeningen en voorlopige toetsingen doorgevoerd die laten zien dat er voor ‘opgaande begroeiingen en groene3-D-elementen vrij weinig ruimte is.

Voor grootschalig beheer met begrazing worden een 3-4 plaatsen aangemerkt, waaronder ook dit gebied valt.

Inmiddels weten we uit het parallel verlopende NURG-project dat er ruimte voor hardhoutoibos op de hogere delen is mits dit, zo blijkt uit de huidige praktijk, maar voldoende op stroomluwe plekken ligt. Bosontwikkeling in de te creëren doorstroomvlakte stuit naar verwachting op een negatieve toets hetgeen ook zal gelden voor substantiële bosontwikkeling op de onvergraven oeverwallen tussen de nevengeulen en de IJssel.

Bij de nieuwe natuur is bos een vrij beperkt te realiseren habitat en zal er relatief veel weidsheid aanwezig zijn vanwege de rivierkundige beheersbeperkingen.

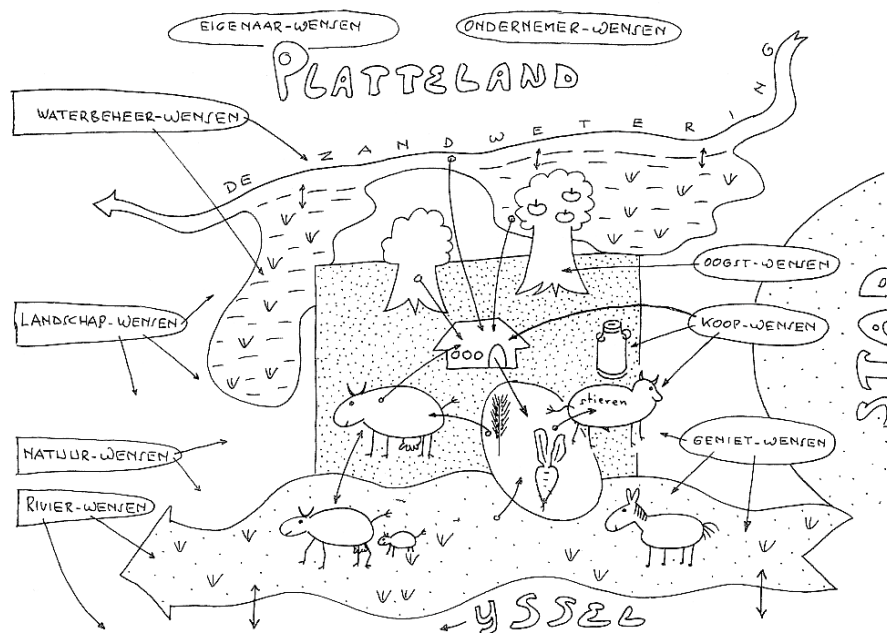
Het gebied valt niet onder de werking van de Habitatrichtlijn, wat wel geldt voor bijvoorbeeld delen van het uiterwaardentraject bij de Duursche Waarden en tussen Zwolle en Kampen. Wel dient rekening gehouden te worden met de toets inzake de Vogelrichtlijn waaronder het gehele uiterwaardengebied valt. In hoofdstuk 4 (par.3, onder het kopje natuur) wordt hier dieper op ingegaan, maar voor een vollediger uitwerking wordt verwezen naar het ‘TAUW-rapport’ in dezen.

¹ NURG = nadere uitwerking groter rivieren; plan dat samenwerking van overheden bundelt inzake natuur- en rivierbeleid en het op gecoördineerde wijze uitvoeren daarvan. De NURG zal worden herzien vanwege nieuwe inzichten in de ruimte die er voor rivierfuncties, in het bijzonder vanwege de verwachte hogere afvoeren, nodig geacht wordt.

Belangrijk is het om te voorkomen dat met de nieuwe serie uiterwaardplannen vooral het probleem “hoogwater” centraal staat zonder veel oog te hebben voor haar reciproke “laag water”: het risico is groot dat de hoogwatermaatregelen juist de toch al ongunstige effecten van het laagwater versterken.....men komt van de regen in het stof....!

CONTEXT IN COMBINATIE MET BOEREN-VOOR-NATUUR

---intermezzo---

Het landgoed Keizersrande ligt heel strategisch, op het grensvlak van stad, platteland en IJssel. In die plek komen allerlei mensenwensen bij elkaar in dit project waarin de toekomst van dat landgoed bepaald gaat worden: eigenaar- en ondernemerswensen, wensen over de oogst, om dingen te kunnen kopen via boerderij-huis-verkoop, wensen om te genieten, maar ook wensen die vanuit verschillende sectoren genit worden, door verschillende overheden, enz. Kortom: het project Keizersrande is net een drukke rotonde waarop allerlei private en publieke belangen zonder ongelukken naar hun nieuwe bestemming geloodsd moeten worden. Stichting IJssellandschap neemt hierin het voortouw door te stellen dat in de toekomst het bedrijfsmodel boeren-voor-natuur de beste perspectieven kan bieden als er ruimte is om als mens/ondernemer bedrijfsmatig natuur en landschap te verenigen met landbouwproductiebelangen en bedrijfsmatige continuïteit. Boeren-voor-natuur, in het bijzonder het natuurgerichte bedrijf, is een boerenbedrijf dat gerund wordt zonder inzet van kunstmest, zonder bestrijdingsmiddelen en zonder (aangekocht) krachtvoer, en dat dus kan bestaan door op een duurzame manier voedsel te produceren voor het vee, zowel zomers als voor de wintertijd. Het is een soort bedrijf waarin akkerbouw met grasland (hooiland en weiden) gecombineerd wordt en tevens veel landschapselementen gaan ontstaan (en de oude blijven natuurlijk bestaan). In dat te ontwikkelen gesloten bedrijf ontstaat een heel vast patroon in grondgebruik, iets dat voor de ontwikkeling van natuurwaarden heel erg belangrijk is.

Het productieniveau is veel lager dan op vergelijkbare, open landbouwbedrijven: sommige percelen worden helemaal niet bemest: een lappendeken met pleksgewijs verschillend grondgebruik, dat overigens over lange tijd steeds hetzelfde blijft. Er kunnen nieuwe uitdagingen op zo'n bedrijf ontstaan omdat de kosten/batenstructuur totaal anders ligt en er ook geld binnenkomt als een soort vergoeding voor zo'n gesloten bedrijf (er hoeft geen grond aangekocht te worden). De verwachting is dat zo'n soort bedrijf ook goed past bij de doelstellingen inzake het waterbeheer van de rivier en wellicht op termijn ook van de Zandwetering.

3 Waaron boeren voor natuur?

3.1 Een nieuw landgoed ?

Eind 2002 werd een lange periode afgesloten waarin er op het landgoed verschillende pachtsituaties waren. Nu kan Stichting IJssellandschap zich heroriënteren op andere mogelijke koersen die passen bij haar doelstelling voor dit gebied en waarin Erve 't Bouwhuis een belangrijke rol zal gaan spelen.

Wezenlijk bij die overweging is de feitelijke positie en omvang van het landgoed in het landschap in relatie tot de rivier de IJssel en de stad Deventer. Die situatie en allerlei actuele en relevante processen waren aangrijpingspunt om zich de vraag te stellen: kan het landgoed duurzaam, maatschappelijk en bedrijfseconomische verantwoord in standgehouden worden als er het gesloten 'natuurgericht bedrijfstype' gerealiseerd wordt ?

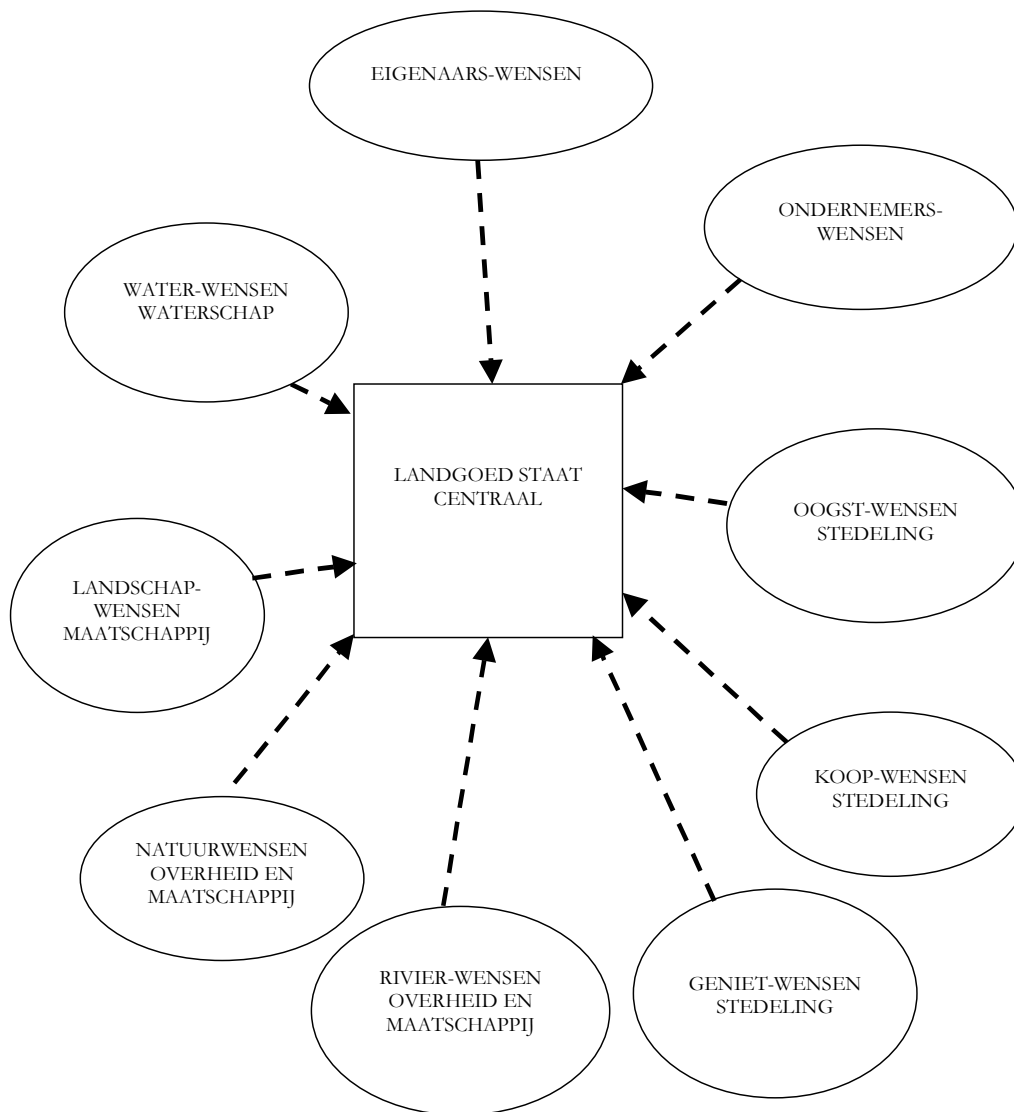
Welke mogelijkheid is er om met één of meer boeren een bedrijf op te zetten om in de nieuwe situatie, waarin rivier en natuur centraal staan, de mens uitdrukkelijk toe te voegen tot een drieluik. De Stichting hecht erg aan deze samenhang en wil daarom onderzocht hebben waar en wat voor hen de beste mogelijkheden zijn. Ze heeft zich hierbij erg laten inspireren door 'Boeren-voor-natuur' als nieuwe invalshoek inzake de relatie landbouw en natuur, en het franse uiterwaardengebied langs De Loire.

In de filosofie van deze nieuwe koers schuilt de vaste opvatting dat juist deze situatie een ideaal uitgangspunt zou zijn voor die benadering met niet alleen de stellige overtuiging dat hiermee de private belangen veiliggesteld zullen worden, maar dat er ook verschillende publieke belangen er mee gediend kunnen worden. Het nieuwe landgoed Keizersrande moet een belangrijke voorbeeld gaan vormen voor situaties waarin particuliere initiatiefnemers een duurzame rol willen en kunnen vervullen waar gewoonlijk alleen een plek is weggelegd voor een beperkt aantal instituties.

3.2 Balans tussen private en publieke belangen

Voorop staan de private belangen, van de Stichting en natuurlijk ook van degene(n) waarmee uiteindelijk op het landgoedbedrijf structureel wordt samengewerkt. Uitgangspunt is immers dat het zelfstandig gerunde landgoed een geheel eigenstandig beleid te voeren heeft ingaande al haar goederen. Natuurlijk wordt de nabijheid van de steeds maar groter wordende stad gevoeld en natuurlijk heeft er uitstraling in dit gebied plaats. Alleen al de feitelijke aantallen dagjesmensen die op de binnen- en buitendijkse terreinen te gast zijn spreken daarbij voor zich.

In de nieuwe opzet zal dat voorgezet blijven, maar er worden wezenlijke zaken aan toegevoegd: grondgebruik op een manier die nieuwe kwaliteit van natuur en landschap genereert, kwaliteit die de vergelijking aankan met het beoogde resultaat dat anders instituties zouden moeten leveren in het kader van reservatsbeheer. Het model 'natuurgericht bedrijf' neemt die plek over en zorgt voor die kwaliteit. Het

nieuwe bedrijf speelt daarmee in op de be-staande behoefte aan kwalitatief hoogwaardig beheer van natuur en landschap in situaties die buitendijks zeer ingrijpend gaan veranderen ten gevolge van maatregelen voor *ruimte-voor-rivier*². In het kader van dit zeer ingrijpende project zal iedere eigenaar in de uiterwaarden geconfronteerd gaan worden met herinrichting in eerste instantie en relatief ingekaderd beheer daarop volgend. Dit vloeit voort uit het gegeven dat de stringente veiligheidseisen voor de afvoer van water naar verwachting ook zeer strikt toezicht op de vervolgot-wikkelingen inzake de ruwheid³ van de topografie met zich brengt.

² In het parallel lopende natuurontwikkelingstraject moet in de Keizers- en Stobbenwaarden ruimte gecreëerd worden voor een nader te bepalen deel van de maximaal verwachte afvoergolf van 15.000 -16000 m³/sec die er in de toekomst bij Lobith het land binnen komt.

³ Ruwheid = criterium of maat waarmee de weerstand op langstromend water in het natte profiel tot uitdrukking gebracht wordt; zo hebben bossen en struwelen een hoge waarde (= veel weerstand), rietland minder, ruigte dito en kort gras(land) nog minder. Bij lage ruwheid van een nat profiel kan het water nagenoeg onbelemmerd doorstromen. Een kleinschalig landschap met veel (dwars)heggen heeft een zeer hoge ruwheid, en weids en komachtig gebied daarentegen niet.

Kortom er is in de nabije toekomst reden dat de balans tussen private en publieke belangen anders zal zijn dan nu, dat naast een andere, vrijwillige koers ook opgelegde voorwaarden vanuit rivierbeleid richtingbepalend zal zijn.

3.3 Rol voor landgoed op vlak van groene en blauwe diensten

Keizersrande speelt in op zowel de spontane als de opgelegde opgaven. Indien het bedrijf ontwikkeld wordt als gesloten bedrijfssysteem (zie 3.4) genereert het naast natuur een breed scala aan agrarische producten en nevenproducten in de vorm van kwaliteit aan landschap, waarin ook de waterhuishouding opnieuw geoptimaliseerd kan worden. Dat totaal van producten op het nieuwe landgoed duiden we aan als 'groene en blauwe diensten'. Die diensten passen naadloos op de beleidsdoelstellingen die er zijn op het vlak van landschap, natuur en water (binnen- én buitendijks).

De opdrachtgever heeft als uitgangspunt dat er een bedrijfsstrategie en -plan ontwikkeld wordt waarvan de resultaten voor de overheid van evenveel waarde en duurzaam van karakter zijn in vergelijking met het beheer dat door instituties⁴ gedaan zou zijn gedaan. Menig particuliere landgoedeigenaar zal naar opvatting van de stichting even goed de garantiekunnen geven op kwaliteit aan landschap en natuur als dat grote beheersorganisaties dat kunnen, uitzonderlijke situatie buiten beschouwing gelaten; het zijn vooral de bloemrijke graslanden op de wat rijkere gronden en de rijke akkers die daarbij van belang zijn en veel begraasde situaties in het algemeen.

3.4 Overleg met deelnemende ondernemer

De Stichting heeft in haar contact in de afgelopen periode vooroverleg gevoerd met één van haar pachters die in de nabijheid van het landgoed Rande een melkveehouderijbedrijf runt waaraan een huiswinkel met eigen zuivelproducten verbonden is. Deze ondernemer, H.Harmelink, heeft aangegeven mee te willen denken in het ontwikkeltraject.

Met de stichting en de ondernemer zijn een aantal vooroverleggen gevoerd en zaken aangaande de mogelijke bedrijfsopzet, bedrijfsvoering, betekenis van de logistiek binnen het toekomstige bedrijf en de plek en functie van de bedrijfsgebouwen aan de orde geweest. Gaandeweg is daarbij wederzijds de intentie gegroeid om samenop verder te gaan, in het bijzonder waar het gaat om de opties die aan bod gaan komen. De bijzondere context zijn partijen zich duidelijk bewust, alsmede de bijzondere positie die dit in de toekomst met zich kan brengen. Beiden zien goede mogelijkheden om tot afspraken over een natuurgericht bedrijf te komen. In het vervolg op dit traject zal, mede in relatie tot de definitieve haalbaarheid en termijn waarop dit kan gebeuren, doorgewerkt worden aan detaillering van het bedrijf, vooral waar dit gaat om bedrijfsmatige aspecten als voer, mest en vee, naast tal van regelingsaspecten en contractuele termen.

⁴ Onder instituties wordt hier verstaan: SBB, NM of één der Provinciale landschappen.

Met beweiding geef je lage delen haar oer karakter terug

Op hogere delen leidt langdurige beweiding tot veel regelmatige afwisseling

4 Keuzemogelijkheden en koers

4.1 Breedte van het perspectief

Het plan kijkt verder dan het huidige eigendom in het onderzoeksgebied en beschouwt het gehele uiterwaardgebied. Binnen de uitwerking valt alleen een bedrijfsvorm die volledig grondgebonden is.

Het toekomstige landgoedbedrijf is primair een bedrijf dat haar duurzaamheid ontleent aan de combinatie van vermarktbare producten met groene en blauwe diensten⁵ ⁶. Het moet een type agrarisch bedrijf worden dat zowel voldoet aan de doelstelling van zijde van Ijssellandschap (privaat) als zijdens de (provinciale) overheid (publiek).

Om het ontwerpproces overzichtelijk te houden is, na ampel overleg met betrokkenen, het ontwerp op een beperkt aantal onderzoeksvarianten gebaseerd. Concreet zijn het 4 varianten met kenmerken die relevant zijn voor een gedegen meningsvorming (zie 4.2).

4.2 Bedrijfstypen als bouwstenen in het ontwerp

Er worden vier bedrijfstypen voorgesteld: een beheersbedrijf (alles verpacht, A), alles begraaft met volgens de SBB-methode (met ruige grazers, B), een groot zoogkoeienbedrijf (C) en een bedrijf conform boeren-voor-natuur (D). In de bijgaande illustratie is weergegeven waarin ze ruimtelijk en qua bedrijfsopzet verschillen. In de modellen is een groot deel van het buitendijkse gebied ontgraven voor natuurontwikkeling en is de hogere zone buitendijks fysiek intact gelaten; verder is het binnendijkse deel in de optie A, B en C gelijk (wordt als 40 ha groot gangbaar agrarisch bedrijf geëxploiteerd) terwijl dat verschilt bij D, de boeren-voor-natuurvorm, een geïntegreerd onderdeel van het totaal is.

⁵ Het ligt in de verwachting die in deze situatie nader gezocht kan worden naar passende nevenontwikkelingen, bijvoorbeeld op het vlak van dagrecreatie en horeca, faciliteiten aangaande bijeenkomsten, intra- en extramurale zorg en activiteiten, ruitersport en paardenbedrijf, ed.

⁶ Het is te overwegen om de potenties voor agro-forestry (AF) goed te bezien. Een landgoed als deze heeft in relatie tot de stad geweldige potenties. Maar die moeten onderkent en uitgewerkt worden.

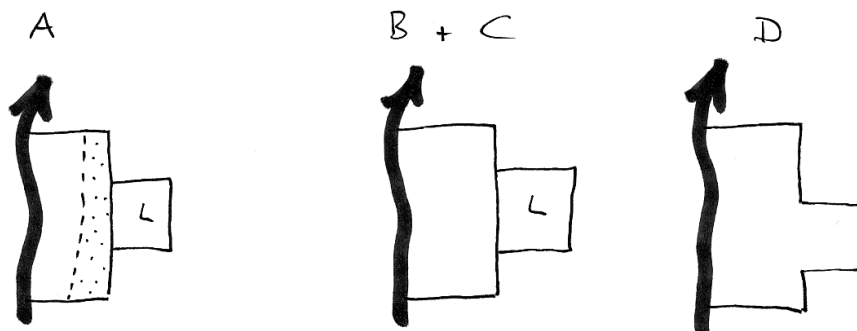
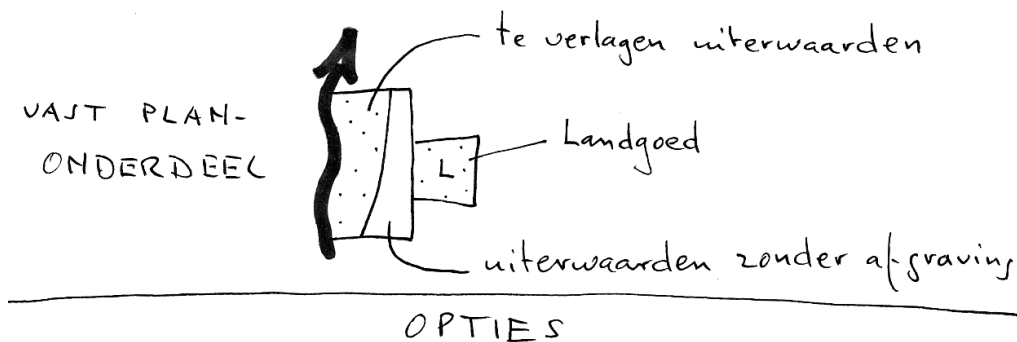
⁶Hier wel een aantal suggesties: één of meer kleine boomgaarden met oude rassen (groot) fruit; kweek van fruit van bijzondere aard voor de allochtone Deventer bevolking; stimuleren van groei van wild klein fruit, bosvruchten, paddestoelen; aanleg van verschillende noten”lanen” of bosmantels waarin deze veel voorkomen.

Het is nuttig aan pluk- of verzamelstelsel te maken dat **uitnodigend begint in de stad** en dat administratief eenvoudig is.

Op het vlak van AF komt overigens ook een breed scala van besdragende exotische vruchten in beeld, maar dit verdient vooral experimentele aandacht. Daarnaast kan aandacht meer uit te gaan naar aanplant van bijzondere boomsoorten die op termijn bijzonder hout kunnen leveren.

A Beheersbedrijf

De Stichting exploiteert het gebied door 60 ha aan boeren in de omgeving te verpachten waarvoor pachtopbrengsten binnenkomen; het lage deel wordt 140 ha volgens de SBB-methode⁷ begraasd; er worden geen bijzondere investeringen gedaan. *De hoge uiterwaarde is geperceerd, vallen onder het beheersregiem (lappendeken van hooiveiden, Hollands rundvee) en er worden steeds voor een periode van 6 jaren nieuwe contracten afgesloten. De contracten worden deels na de zes jaar herzien en de grondgebruiker kan besluiten om contracten om te zetten, er deels mee te stoppen, enz. Het aandeel lijnvormige landschapselementen is relatief beperkt. Grondgebruik geschiedt vanuit bestaande gebouwen en boer (beheerder) hoeft niet een duurzame relatie met het gebied te hebben.*

Illustratie van de ruimtelijke structuur van de drie bedrijfstypen in de ontwerpstep

B Graas(dieren)bedrijf

De Stichting zorgt er voor dat het gehele buitendijkse terrein volgens de SBB-methode begraasd wordt. Er worden geen bijzondere investeringen gedaan.

Het gehele buitendijkse gebied wordt tamelijk extensief begraasd ('ruige runderen') zodanig dat er relatief veel ruigte en bosschage ontwikkeld komt. Er is alleen een buiten-om-raster aan de landzijde. De begrazing wordt jaarrond uitgevoerd voor onbepaalde periode. Voor grondgebruik is een stal voor winteropvang vee niet nodig; boer (beheerder) heeft niet noodzakelijkerwijs een duurzame band met het onderhavige gebied.

⁷ SBB-methode: het gehele gebied is alleen aan de buitenzijde omrasterd; de runderen zijn er jaarrond en hebben geen stal- of schuilvoorzieningen, zijn alleen ingezet om te grazen en dienen zelf niet voor productiedoelinden (vlees, jongvee, ed).

C Zoogkoeienbedrijf

Er wordt in het gehele buitendijkse gebied met zoogkoeien geweid. Op het hogere deel buitendijkse deel is het gebied gedeeltelijk geperceleerd. In deze situatie wordt een buitendijkse, hoogwatervrije stalling wenselijk geacht.

Het gehele buitendijkse gebied wordt tamelijk extensief begraasd met zoogkoeien (naast weiden = grazen gaat het om de opbrengsten die hiermee samenhangen) zodanig dat realtief veel ruigte en bosschages tot ontwikkeling komt. Naast een buiten-om-raster aan de landzijde treffen we rasters aan tussen percelen op het hoge deel langs de dijk. De begrazing is zo veel mogelijk jaarrond, maar in de overstromingsperioden worden de dieren gestald danwel op het hoogwatervrije deel geconcentreerd.

D Boeren-voor-natuur-bedrijf⁸

De Stichting exploiteert een natuurgerichtbedrijf op een oppervlak van 140 ha en heeft daarnaast nog een begrazingsoppervlak voor extensieve jaarrond begrazing⁹.

De hoge, geperceleerde uiterwaarde bestaat uit een lappendeken van hooiweiden (hollands rundvee) en een aantal kleine akkers; er zijn relatief veel lijnvormige landschapselementen. Het gebruikspatroon is voor onbepaalde tijd gefixeerd. Grondgebruik geschiedt vanuit relatief centraal liggend gebouw (met podstal) en boer (beheerder) heeft duurzame band met het onderbavige gebied.

Er is voor deze bedrijfsopzet een adequate (nieuwe) buitendijks gelegen potstal nodig met een capaciteit voor 100 koeien plus jongvee. Investerings in het landschap zijn als PM genoteerd.

4.3 Tussenbalans

De bedrijfstypen A, B, C en D zijn aan de hand van 13 categorieën aspecten geëvalueerd, verdeeld in: inrichting, ruimte-voor-rivier, milieu, natuur, landschap, natuurbeleid, agro-genetisch kapitaal, economie, arbeidsbehoefte, rentabiliteit, socio-economie, recreatie en tenslotte risico's. Het zijn aspecten die vooral differentiërende betekenis hebben, dus verschil uitmaken; in een aantal gevallen is meer gelet op de informatieve betekenis. In de tabel is het onderscheid tussen B en C niet gemaakt, omdat beiden in hun effecten erg verwant zijn; waar nodig worden de accentverschillen natuurlijk wél gemaakt.

De waarderingen moeten steeds per regel gelezen worden, omdat de kwalificaties van de regels onderling steeds op een heel verschillende inhoud betrekking heeft.

Op het bedrijfs- en financieel economische aspect wordt ook apart ingegaan.

⁸ In de bijlage wordt dit bedrijfstype verder toegelicht.

⁹ Volgens de SBB-methode (met de hiervoor opgegeven kengetallen)

Korte toelichting bij de aspecten

Hoofdcriterium	Deelaspect	Opties		
		A	B en C	D
Inrichtingskosten (= aanleg)	Gebouw (stalling, potstal, schuren, ed) zo centraal mogelijk gelegen; bij voorkeur in de uiterwaarden	Geen	B stalling niet nodig C stalling gewenst	Nieuwbouw heeft voorkeur
	Rasters (buiten- en binnenrasters) en veeroosters	Veel	Vrij weinig	Veel
	Groenelementen	Vrij veel	n.v.t.	Veel
Ruimte-voor-rivier	Ruwheid (bos, lijnvormige elementen)	Matig	Veel	Veel
Milieu	Waterkwaliteit	Goed	Goed	Goed
	Bodemkwaliteit	Mogelijk beperkt	Goed	Goed
Natuur	Stroomdalflora	Weinig	Weinig	Veel
	Verruiging (mate waarin vlaksgewijs Akkerdistel, Rietgras, Brandnetel, Ridderzuring, voorkomen)	Weinig	Veel	Weinig
	Vorming van geleidelijke hoog-laagovergangen in begroeiing	Weinig	Veel	Veel
	Kleine zoogdieren	Matig	Goed	Goed
	Insecten	Matig	Goed	Goed
	Bodemleven	Mogelijk beperkt	Goed	Goed
	Weidevogels (als grutto, Kievit, graspieper)	Matig	Slecht	Matig
	Wintergasten (ganzen, eendachtigen, meerkoeten, zwanen)	Goed	Slecht	Goed
	Soorten van zomen en mantels	Beperkt	Vrij goed	Goed
	Temporele variatie	Matig	Groot	Groot
	Ruimtelijke variatie	Matig	Vrij groot	Groot
Landschap	Cultuurhistorie	Beperkt	Laag	Groot
	Landschappelijke samenhang	Weinig	Matig tot groot	Groot
	Tot expressie brengen van gradiënt	Weinig	Matig tot groot	Groot
	Uitstraling	Matig	Groot	Groot
	Beleving	Matig	In principe groot	In principe groot
	Relatie mens met landschap	Matig	Laag	Groot
	Bedrijfsindividualiteit	Weinig	Weinig	Groot
	Het verhaal (het totaal van patroon en gebruik vertelt haar eigen 'story')	Beperkt	In praktijk niet groot	Groot
Natuurbeleid ¹⁰	Het jaarverloop (groei en seizoen zijn op streek eigen niveau zichtbaar)	Beperkt	Groot	Groot
	Ooibos op hogere gronden	Niet	Goed	Beperkt
	Graven meestromende nevengeul	Geen beperkingen	Geen beperkingen	Geen beperkingen
Agro-genetisch kapitaal	Habitat voor das	Zeer beperkt	Matig	Goed
	Veerassen (productieve runderrassen)	Niet	B niet C wel	Groot
	Landbouwgewassen (halm- en hakvruchten)	Niet	Niet	Groot
	Natuurlijke besdragers	Beperkt	Vrij groot	Vrij groot
	Cultuurgewassen (rassen van fruit-, noten en besdragers)	Niet	Niet	Groot

¹⁰ Bij de toelichting hierna wordt dieper ingegaan op een paar essentiële aspecten die samenhangen met de Vogelrichtlijn.

Economie, kapitaalsbehoefte	Afkoop waardedaling	n.v.t.	Hoog	Ongeveer 0.5 B ¹¹
	Inrichtingskosten voor gebouw	Eventueel hoog	B niet C vrij hoog	Hoog
	Inrichtingskosten voor rasters	Hoog	B laag C hoger	Hoog
	Inrichtingskosten voor groenelementen	Vrij hoog	Niet	Vrij hoog
	Inkomsten uit SN + SAN-pakketten	Hoog	Matig	n.v.t.
	Inkomsten uit BVN-pakket	n.v.t.	n.v.t.	Hoog
	Beheerskosten (voor de overheid)	Niet	Periodiek groot	Niet
Arbeidsbehoefte	Hoeveelheid arbeid in uren per oppervlakte-eenheid per jaar	Hoog	B weinig C hoog	Hoog
	Piekbelasting bij verwijderen door hoogwater	Hoog	B hoog C vrij laag	Vrij laag
	Piekbelasting voor corrigeren (verwijderen) van wilgenopslag	Hoog	Hoog	Vrij laag
Rentabiliteit	Verhouding tussen opbrengsten en kosten voor het private bedrijf (Ijssellandschap)	Matig	Vrij goed	Goed
	Potenties voor uitbouw bedrijf door verbreding en/of diversificatie	Vrij laag	Laag	Hoog
Socio-economie	Socio-economische potenties	Vrij laag	B laag C vrij hoog	Hoog
Recreatie	Zoneerbaarheid	Groot	Lastig	Groot
	Struinbaarheid	Laag	Hoog	Laag
	Afwisseling	Laag	Vrij laag	Hoog
	Kostenniveau nieuwe voorzieningen (paden, palen, zitjes)	Groot	Vrij laag	Vrij hoog
	Controleerbaarheid	Goed	Lastig	Goed
	Risico's i.v.m. zwerfvuil, schade aan rasters en voorzieningen, verstoring vee	Laag	Matig	Matig
	Risico's natuurverstoring	Beperkt	Beperkt	Beperkt
	Toegevoegde recreatieve waarde	Beperkt	Vrij groot	Groot
	Kosten-baten ¹²	Slecht	Goed	Goed
Risico's	Continuïteit in grondgebruik	Laag Privaat	B Duurzaam Institutioneel C Duurzaam Privaat	Duurzaam Privaat
	Eenvormigheid door verruiging	Laag	Hoog	Laag
	Bedrijf op afstand (zicht op veestapel i.v.m. hoogwater en herbeweidings na droogval)	Hoger risico, veel vervolginspanning	Hoger risico, veel vervolginspanning	Lager risico, minder vervolginspanning

Inrichting

Naast de kosten voor de ruimte-voor-rivierwerken (die ten laste van de overheid zijn), ligt het voor de hand om investeringen te doen voor een nieuwe buitendijkse bedrijfseenheid (veestalling in geval van C, potstal met bijbehoren in geval van D) die centraal binnen de toekomstige bedrijf ligt en dus veel dichterbij de arbeidsintensivere delen van het bedrijf. Zo'n nieuw gebouw is bij de twee andere opties niet nodig. Vanwege de interne percelering in optie A, (B gedeeltelijk) en C zijn de kosten, naast de externe rastering, veel hoger.

In optie D wordt er meer kosten gemaakt omdat er meer landschapselementen aanwezig zijn en/of aangelegd worden dan in optie A; in het gras- en

¹¹ 0.5B = ongeveer de helft van bedrag dat voor B geldt

¹² Kosten-baten = verhouding tussen de inspanningen die de initiatiefnemer (eigenaar- beheerder) doet ten opzichte van de opbrengsten (wat de bezoeker er voor krijgt).

zoogkoeienbedrijf zijn de elementen het resultaat van spontane ontwikkelingen ingevolge verschillen in graasdruk.

Ruimte-voor-rivier

Ingevolge de vrij geringe verbondenheid van grondgebruiker (pachter/huurder) met de grond ingeval van A zal er minder aandacht zijn voor aanleg en/of behoud van landschapselementen, waardoor er om die reden minder 'groene ruwheid' aanwezig is ten opzichte van de andere opties. In deze is er relatief veel 'groene ruwheid' ten gevolge van het extensievere beheer of aanleg/behoud.

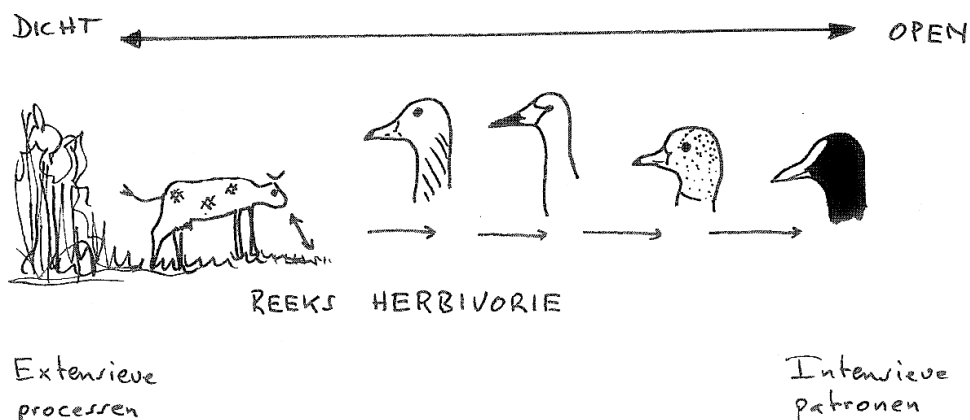
Milieu

Het milieu is ten aanzien van de waterkwaliteit gebaat bij alle opties, immers de totale input aan meststoffen is afgenomen. Ook ten aanzien van de bodemkwaliteit is de score in het algemeen goed, hoewel door successievelijke wisseling van beheerspakketten er periodiek een grotere milieulast kan optreden, maar dus ook een geringere. Vooral nog hanteren we de aanname dat ruimtelijk stabiel beheer (gradiënt van veel naar weinig) het beste is voor het milieu en het bodemleven.

Natuur

Op het deelaspect 'weidevogels' zijn alle drie opties relatief slecht. Hieraan liggen een paar samenvallende factoren ten grondslag. Allereerst speelt de ingezette neerwaardse landelijke trend een rol, verder wordt aan de ruimte-voor-rivier-ontgraving een negatieve werking toegedicht; bij de beheersoptie wordt de mogelijke wisseling in beheer negatief relatief aangemerkt, maar door landschappelijke veranderingen (dichter landschap) scoort optie B het slechts; optie D scoort ook niet goed.

Op het totaal van de andere deelaspecten scoort de beheersoptie relatief slecht. Het verschil tussen de beide andere is niet heel groot; hierbij speelt op de lange duur vooral de gebiedsgrootte, inwendige variatie en de rol voor spontane processen een belangrijke rol. In deze situatie, waarin daarvoor beperkingen aanwezig zijn, heeft optie D wat meer pluspunten. De biodiversiteit is in de opties uiteenlopend, maar de soortenrijkdom (let op: containerbegrip) is tussen optie B, C en D niet erg verschillend.

Indicatie voor aard van effecten die samengaan met de opties				
Soort	Range binnen de optie			
	Jaarrond begrazen met niet-productief vee		Natuurgericht bedrijf	
	Landschap besloten	Landschap open	Landschap open	Landschap besloten
Wilde zwaan Kleine zwaan	Negatief	Risico's aanwezig voor fourageer-functie, niet voor rustfunctie	Positief	Negatief
Kolgans	Negatief	Zie hierboven	Geen risico's	Negatief
Grauwe gans	Positief	Positief	Positief	Positief
Kwartelkoning	Indien teveel hoge ruigte dan negatief	Positief	Positief	Positief
Ijsvogel	Habitat is onafhankelijk van het beheer ingevolge deze optie. Aanwezigheid van habitat door rivierwerking te stimuleren (erosie, ontwortelde bomen laten liggen, onderspoeling van bomen ongemoeid laten)			
Smient	Negatief	Neutraal indien er ruimte en graasbare vegetatie aan water grenst		Negatief indien grasland niet direct aan open water grenst
Meerkoet	Zie hierboven, maar vereist grotere wateren in de directe nabijheid			
Slobeend	Negatief indien verruiging in verstruiking en verbossing overgaat	Neutraal tot positief mits er voldoende ondiep water met veel voedsel aanwezig is		
Grutto	Negatief	Negatief, maar niet uitgesloten	Positief	Beperkt indien de geslotenheid te groot is
Porseleinhoen	Negatief, tenzij er voldoende vochtig-natte ruigten aanwezig zijn die niet verbossen	Positief, mits er voldoende vochtig-natte ruigten aanwezig zijn	Positief, mits er voldoende ruige vochtig-natte plekken aanwezig zijn	Waarschijnlijk mogelijk, mits er voldoende ruige vochtig-natte plekken aanwezig zijn

Opmerking: 1, Voor de Reuzensterne wordt dit gebied niet relevant geacht; 2 in de aanlegfase zal er in de eerste optie sprake zijn aanzienlijke en 'onverdraagbare' storing op vele soorten, waaronder bovengenoemde; 3 in de ontwikkelingsfase is de kans op een geschikt habitat voor alle bovengenoemde soorten mogelijk beperkt

Met de soortenlijst, die voor de 'speciale beschermingszone's' ingevolge de Vogelrichtlijn wordt gehanteerd, wordt nog wat verder ingezoomd op de laatste opties. Hier worden indicaties gegeven binnen een reeks van geslotenheid van het landschap. In het TAUW-hoofdrapport wordt dieper op deze materie ingegaan.

Deze benadering wijkt wat af van de overigens gehanteerde opdeling in opties, omdat de mate van openheid en begraaubarheid, al dan niet gecombineerd met open water, deel onafhankelijk is van de optie en veel meer van de detailinrichting, landschappelijke vormgeving en het beheer: het is dus een stuurbaar onderdeel waar de (eind)beheerder nog rekening mee kan houden.

Uit de tabel blijkt dat soorten die dit gebied voor voedsel gebruiken (fourageer-functie) ingevolge de jaarrondbegrazing (door niet-productief vee, maar dat geldt in overeenkomstige mate voor zoogkoeien met kalven) grotere risico's lopen dat die functie onvoldoende goed en over voldoende oppervlak aanwezig is. Immers door begrazing, maar ook door edapische factoren als inundatie, ontstaan open en grazige plekken: hier is een keten van facilitatie aan de orde van rund/paard naar ganzen/zwanen naar meerkoeten/smienten waarbij de mate van beslotenheid van

het landschap ook een grote rol speelt. Alle hier genoemde vogelsoorten minnen de 'open ruimte en weidsheid'.

Soorten als grauwe gans en porseleinhoen hoeven niet per definitie sterk positief noch negatief door de opties beïnvloed te worden. De Ijsvogel is qua habitat geheel onafhankelijk van het beheer, maar juist wel van de inrichting en plaats voor erosie en verval.

De grutto scoort relatie negatief ingeval van begrazing en beweiding en komt wat beter uit de verf binnen het natuurgerichte bedrijf.

De slobend loopt veel risico's indien het landschap door jaarrondbegrazing sterk verbost.

Per saldo lopen de bijzondere soorten nogal wat risico's indien het landschap door jaarrondbegrazing te weinig voor herbivore vogelsoorten begraasbaar wordt of blijft, condities die in het open landschap veel beter zijn, openheid die bij meer sturing door intensievere begrazing (meer vee-verstoring) of op het natuurgerichte bedrijf beter uitpakken.

Voor de genoemde soorten lijkt het er op dat de meeste het door boerengebruik geordende landschap (patroonbeheer) hebben verkoren voor de functie als winter- of zomerverblijf, waarbij ze inspeelden op de ritmiek en fenologie van dat landschap (als de boeren actief waren, waren zij er niet, of, als de boeren tijdelijk het rustiger aandeden kregen zij de kans) met speciale voordelen inzake rust en begraasbaarheid. Diezelfde soorten hebben kennelijk voor die functie minder baat bij ruigere landschappen die door begrazing ontstaan en waar verbossingsrisico's aanwezig zijn onder het regiem van inundatie (procesbeheer).

Landschap

Optie 1 scoort over de hele lijn zowel om principiële als praktische redenen laag. Bij het graasbedrijf is de landschapsvorm, de rol van de mens en het verhaal daarover nu eenmaal beperkt in vergelijking met dat in de boeren-voor-natuur-vorm; op de eerste vijf deelaspecten komen beide opties principieel sterk overeen, maar vanwege de antropogene expressie zit het grootste verschil 'em in de laatste 4 aspecten. Deze verdienen nog een korte toelichting.

1. Relatie mens landschap: op het bvn-bedrijf is er een grote verscheidenheid aan betrekkingen tussen de boer en vele bedrijfsonderdelen en delen van het gebied; hij bepaalt steeds en overal wat er tot expressie komt en wat binnen het bedrijf of de instandhouding daarvan nuttig en goed is.
2. Bedrijfsindividualiteit is groot omdat de ene boer weer andere opvattingen er op na houdt dan de andere; zo kunnen zelfs van streek tot streek verschillende structurele expressies tot uitdrukking komen in het landschap.
3. Het verhaal dat er in dat landschap zit doet het omgekeerde: je kunt aan een landschap aflezen wat een boer met de ondergrond doet, hoe en met welke volgtijdige maatregelen.

4. In het landschap komt door de bedrijfsindividualiteit van het natuurgerichte bedrijf weer de natuurlijke ritmiek naar voren: wanneer groeit en bloeit alles, wanneer kan wat geoogst worden, enz; in zuidelijke streken verloopt dat weer anders dan naar het oosten of noorden, op de eilanden is dat weer anders, enz.

Natuurbeleid

Het vigerende natuurbeleid is niet gebaat bij scenario A, maar dat spreekt voor zich (de slechte resultaten waren immers reden om dit beleid recent te wijzigen). Beter scoren dan de twee andere opties, waarbij formeel gezien de begrazingsvormen goed passen, beter zelfs dan bij boeren-voor-natuur. Materieel echter blijkt dat de habitats met veel bomen vanwege de ruwheid (waterstand) weinig ruimte hebben om zich te ontwikkelen. Kortom: het natuurbeleid lijkt goed te passen bij optie B en C, maar dan zal heel veel potentiële bosontwikkeling achterwege moeten blijven. Daarom zou aandacht voor optie D alle ruimte moeten kunnen krijgen, ondanks het gegeven dat het provinciale beleid recentelijk herzien is.

Agro-genetisch kapitaal

Behoud en ontwikkeling van het zogenaamde agro-genetische kapitaal heeft op het bvn-bedrijf het beste perspectief en C in mindere mate. Dat is ook in objectieve zin belangrijk te constateren, omdat de moderne internationaal-geörienteerde markt vrij weinig kansen biedt om dat kapitaal te behouden, te onderhouden en laat staan te ontwikkelen. Als we de snelheid van verarming in ogenschouw nemen, moeten we kansen op behoud niet onderschatten, maar ook niet overschatten in relatie tot de inspanningen die gedaan moeten worden om het genetisch kapitaal van de natuurlijke biodiversiteit zoveel mogelijk te behouden. Dit impliceert bijvoorbeeld dat bij de inrichting zo beperkt mogelijk moet worden weggegraven om verscheidenheid aan (moeilijk herstelbaar) bodemleven en slecht koloniserende planten- en boomsoorten te behouden. Concreet: laat zoveel mogelijk bodem intact en dito bosschages, lijnvormige landschapselementen en poelen.

Economie

De verschillende voor de economie relevante aspecten scoren op een uiteenlopende manier. De uitkomsten hebben vooral een informatieve betekenis omdat het uiteindelijk om het bedrijfseconomische saldo gaat, de factor arbeid en de rentabiliteit.

Omvangrijke posten zitten in: aankoop van gronden in optie B en gebouwenkosten in optie C en D. In paragraaf 4.4 wordt hier nog dieper op ingegaan.

Arbeidsbehoefte

De arbeidsbehoefte is het hoogst in het bvn-bedrijf (D), maar ook hoog in optie C. In D is bovendien de arbeidsbehoefte tamelijk gelijkmatig over het jaar verdeeld, omdat het is samengesteld uit bedrijfsonderdelen met een sterk complementair en seizoensgebonden arbeidsvraag (melkvee gehele jaar, akkerbouw periodiek, landschapsbeheer). In de andere opties is een sterke piekbelasting die samenhangt met het risico van hoog water, immers de 'boer woont' op afstand. En na het hoogwater zal de 'boer op afstand' eerder verrast kunnen worden door ongewenste opslag op afgezet slib ed.

Rentabiliteit

Deze factor is in economisch opzicht heel wezenlijk: in A en B is de score het laagst en in C en D het beste.

Een doorkijkje in de toekomst, ingeval het bedrijf ook daadwerkelijk zou zijn gerealiseerd, levert nog een ander verschil op voor de potentie om zo'n bedrijf verder te verbreden en/of te diversificeren. Natuurlijk is de ondernemerskwaliteit doorslaggevend, maar er zijn wat structurele verschillen in potentie. Het beheersbedrijf heeft beperkte potenties, want ze is nu eenmaal vrij gespecialiseerd in haar opzet. Het graasdierenbedrijf heeft ook beperkte potentie in dit opzicht, terwijl de bvn-optie vrij veel aangrijpingspunten heeft om zich verder te verbreden en diversificatie (o.a. in streekeigenheid) te realiseren.

Socio-economie

De socio-economische betekenis (betekenis van de economie voor de samenleving, voor mensen) van de 4 bedrijfstypen is verschillend en is het laagst bij de begrazingsvariant B; bij C en A zijn ze ongeveer even groot en bij de bvn-optie is de score het hoogst, inherent aan de relatie tussen streek-mensen-natuur.

Recreatie

Opties B, C en D scoren vergelijkbaar, maar hebben een duidelijk gescheiden score waar dit betrekking heeft op de mate waarin de bezoeker 'vrij spel' krijgt binnen het gebied: mag deze op alle plekken naar eigen inzicht recreëren of is dat strikt aan de officiële ontsluiting gekoppeld. De effecten in algemene zin op natuur laat zich lastig voorspellen: beter is het om de bezoekers spelregels mee te geven ingeval van de verstoringgevoeligheid in de broed- of trekperiode, kwetsbaarheid van bepaalde habitats of dito inzake bijzondere soorten.

De toegevoegde waarde van de laatste optie is het grootst omdat er de meeste inwendige ontsluiting (groot padennetwerk) aanwezig is.

In verband met de huidige ervaringen met recreatie is het te overwegen om nabij de stad in een klein en minder verstoringgevoelig deel weinig restricties te geven en in een veel groter gebied juist veel. De restricties moeten inspelen op het inzicht dat bezoekers er door krijgen: kale verboden leiden veelal niet tot het gewenste resultaat.

Risico's

Lettend op het aspect continuïteit mogen we stellen dat optie A de laagste score heeft en de andere 3 gelijkwaardig zijn, maar verschillen waar het gaat om institutioneel naast privaat beheer; hiervanuit gaat als zodanig geen goede of slechte werking uit.

Verder speelt het aspect 'risico van eenvormigheid door verruiging' een rol: in optie A en D is dat risico laag, maar in opties B en C is die hoog.

Daarnaast zijn er nog een paar risico's die niet alle feitelijk aan de orde hoeven te komen:

- a. De eerste risico's hangen zijn van strategische aard: mag, ingeval de SN-regeling de basis gaat vormen, er een bv-bedrijf gerealiseerd worden vanwege het genereren van vermarktbaar landbouwproducten en wie is de beoordelende autoriteit in die zaak, en
- b. op welke haalbare wijze dient het behher in zake het sediment geregeld te worden in dien het sediment niet via een operationele techniek binnen het boerenbedrijf uitgevoerd kan worden, immers voor SBB en NM zijn uitzonderingsafspraken gemaakt waardoor zij niet voor de hiermee samenhangende kosten komen te staan.

Andersoortige risico's hangen met de nieuwe bedrijfsvoering samen maar zijn voor goed vakmanschap en ondernemingsgeest eerder een haalbare uitdaging dan een vaststaand gegeven; te denken valt aan waterstandsextremen in relatie tot het vee of de gewasproductie (c), het in balans krijgen van de natuurlijke opbrengsten en – ritmiek met de vraag naar voer (d), de beheersing van ongewenste kruiden in en aan de percelen (mn de akkers) (e) en risico's vanwege het recreatief medegebruik (f).

De eindbalans kan niet eenvoudigweg opgemaakt worden door somming en verevening, immers het gaat om 'appels en peren', en men kan de waarde van de natuur nu eenmaal niet eenduidig en objectief bemeten, hierin zit een belangrijke subjectieve en emotionele waarde.

4.4 Exploitatiesaldo en arbeidsvolume

Om tot een goede meningsvorming te komen wordt hier nog stilgestaan bij een paar **(bedrijfs- en financieel) economische aspecten**. In de volgende grafiek¹³ is de uitkomst weergegeven van een economische vergelijking van A, B, C en D die ook hierboven benoemd zijn. Het gaat daarbij om de berekende saldi van de bedrijfstypen en van de hoeveelheid arbeid die deze bedrijven genereren. In de bijlage worden gedetailleerdere getallen gegeven.

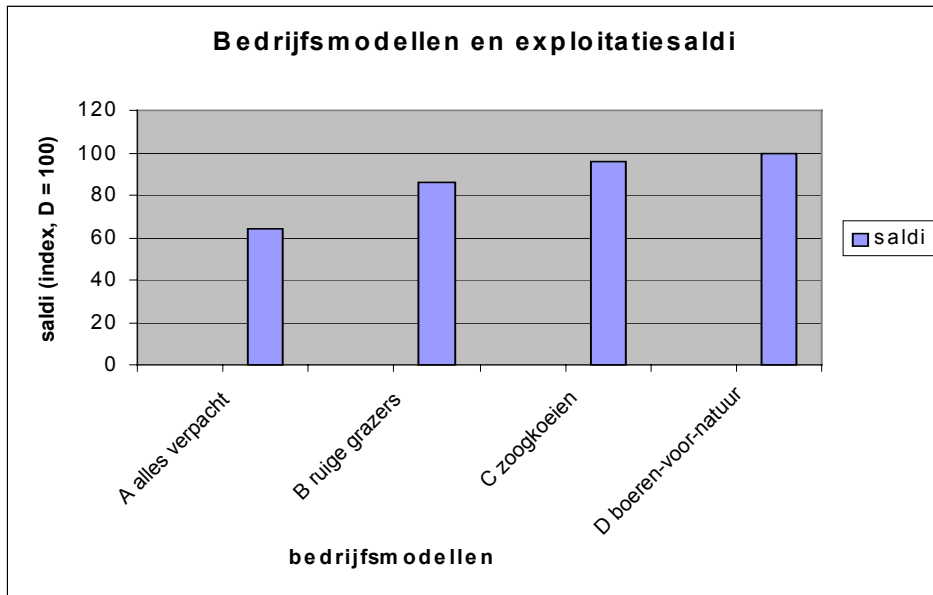
Bij de graasdieren/zoogkoeien zijn geen (zoog)dierpremies meegerekend, omdat die er of nu niet zijn (in de vorm van 'rechten') of omdat ze als niet duurzaam bestaand zijn beschouwd.

De exploitatiesadi van de 4 modellen vertonen een geleidelijke reeks. Wanneer we optie D op 100 stellen en de anderen daarmee vergelijken (index) zien we dat optie vrij slecht uitpakt en de opties B en C beter dan A, maar slechter dan D. In werkelijkheid staan de indexcijfers voor berekende saldi in euro: afgerond optie A 215.000, B 260.000, C 288.000 en D 300.000.

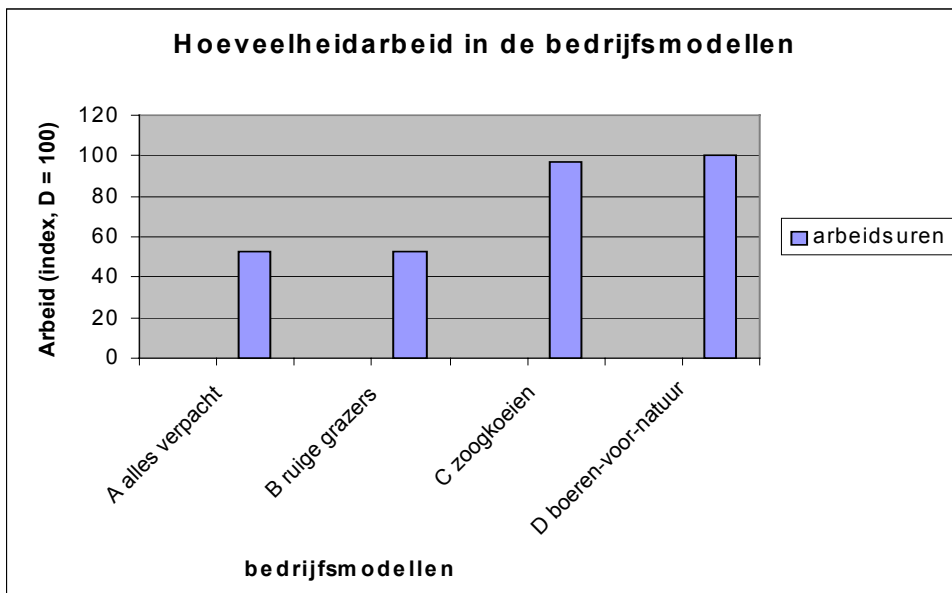
¹³ Figuur waarin van 5 verschillende modellen het exploitatiesaldo is weergegeven. A1=beheerbedrijf, A2=dito met 70 zoogkoeien, B1=volledige begrazing met onproductief vee, B2=zoogdierenbedrijf van 170 dieren, C = boeren-voor-natuurbedrijf (voor detailinformatie zie ook in de bijlage).

Als we naar het arbeidsvolume, de hoeveelheid tijd die per variant gegenereert wordt, kijken zien we het volgende: optie A en B genereren evenveel arbeid, evenals de opties C en D; boeren-voor-natuur (D) is nog het meest arbeidsintensief.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de kosten/batenverhouding en de hoeveelheid arbeid in optie D, het boeren-voor-natuur-bedrijf, het beste uitpakken, dat het zoogkoeienbedrijf hiermee sterk overeenkomt, en dat het graasdierenbedrijf en ‘alles verpachten’ niet erg aantrekkelijk zijn.

Toelichting: Vergelijking 4 bedrijfsmodellen en hun exploitatiesaldi (geïndexeerd, euro).

Toelichting: vergelijking 4 bedrijfsmodellen en hun gegenereerde arbeid

4.5 Definitieve koers

De definitieve koers is door de Stichting niet alleen gebaseerd op de mate van eigen doelrealisatie, maar omdat ze ook voldoende moet bijdragen aan de publieke doelen die er voor deze situatie gelden, bijvoorbeeld inzake natuur, ruimte-voor-rivier, mede gelet op de subsidievoorwaarden van de regelingen waarop de stichting een beroep zou kunnen doen.

De Stichting voelt zich in haar keuze gesterkt door het volgende. Ten aanzien van het publieke doel, natuur in relatie tot ruimte voor rivier, wordt hier geconcludeerd dat er veel te weinig ruimte voor de habitats 'bos' is om een goede ontwikkeling van 'nieuwe natuur door jaarrond-begrazing' mogelijk te maken: voor 'hardhoutooibos op de hogere delen' in combinatie met zachthoutooibos langs de nieuwe geulen is gewoonweg geen plaats. Bovendien gaat de voorkeur voor die ontwikkeling uit naar een 3-tal andere gebieden langs de IJssel.

De bedrijfsvorm waarin 6-jarig beheer centraal staat, de variant A is voor de stichting geen reële optie meer. De lage score op een breed scala van wezenlijke aspecten is hieraan debet: zowel economische, als ecologische en aan de mens gekoppelde aspecten leveren relatief weinig op en kosten wel veel inspanningen. De stichting heeft weinig gemeen met deze opportunistische vorm van grondgebruik.

De drie overgebleven bedrijfsvormen (B, C en D) scoren op allerlei punten behoorlijk goed. Voor de stichting weegt evenwel de relatie tussen de mens (als directe factor in het landschap), de ondergrond en de cultuurgeschiedenis op tegen veel ruimte geven aan bepaalde natuurlijke processen die samenhangen met overstromingen en grootschalige begrazing met al dan niet productief vee.

De betekenis in socio-economisch opzicht, de relatief hoge rentabiliteit, de duurzaamheid, de economische potentie en last-but-not-least ook de grote betekenis voor natuur en landschap doet de voorkeur duidelijk uitgaan naar het natuurgerichte bedrijfstype (D). Hiermee wordt het ook mogelijk om op het gehele landgoedniveau weer de oude relaties te herstellen tussen het binnen- en buitendijkse gebied. Ondanks het nog experimentele karakter, hetgeen voor de feitelijke realisatie nog allerlei vragen met zich brengt, geeft de stichting hieraan haar hoogste prioriteit.

De tweede keuze valt vooral om economische gronden op het grote zoogkoeienbedrijf (C) en de derde keuze gaat uit naar type B waarbij het gebied op grote schaal geheel extensief jaarrond begraasd wordt (SBB-methode).

Bloemrijk hooiland, een kwestie van heel lang volhouden op de goede plek

De mooiste akkers combineren nuchterheid met bloedrode emotie

5 Planontwerp

5.1 Beschrijving van het planidee

Allereerst een uitgebreidere inleiding op de aard en betekenis van voorkeursvariant voor Keizersrande.

Het natuurgerichte boerenbedrijf krijgt inkomsten uit beloning voor groenelementen (met een maximum van 10 % van het totale oppervlak) én het recht op een aanvullende vergoeding voor het feit dat landbouwproducten worden geteeld ‘op een ecologisch zeer verantwoorde wijze’, nl zonder aanvoer van mineralen van buitenaf (geen aanvoer van aangekochte meststoffen, krachtvoer of ruwvoer). Deze voorwaarde leidt ertoe dat de agrarische productie drastisch vermindert (wel tot de helft of minder van hetgeen gangbaar is). De vergoeding is gebaseerd op het bedrag dat overeenkomt met de zwaarste pakketten voor natuurbeheer (uit het programma beheer). Het totale rendement van een hectare natuurgericht landgebruik kan daardoor aanmerkelijk hoger uitvallen dan het rendement van een hectare landbouw onder de huidige Europese marktverordening.

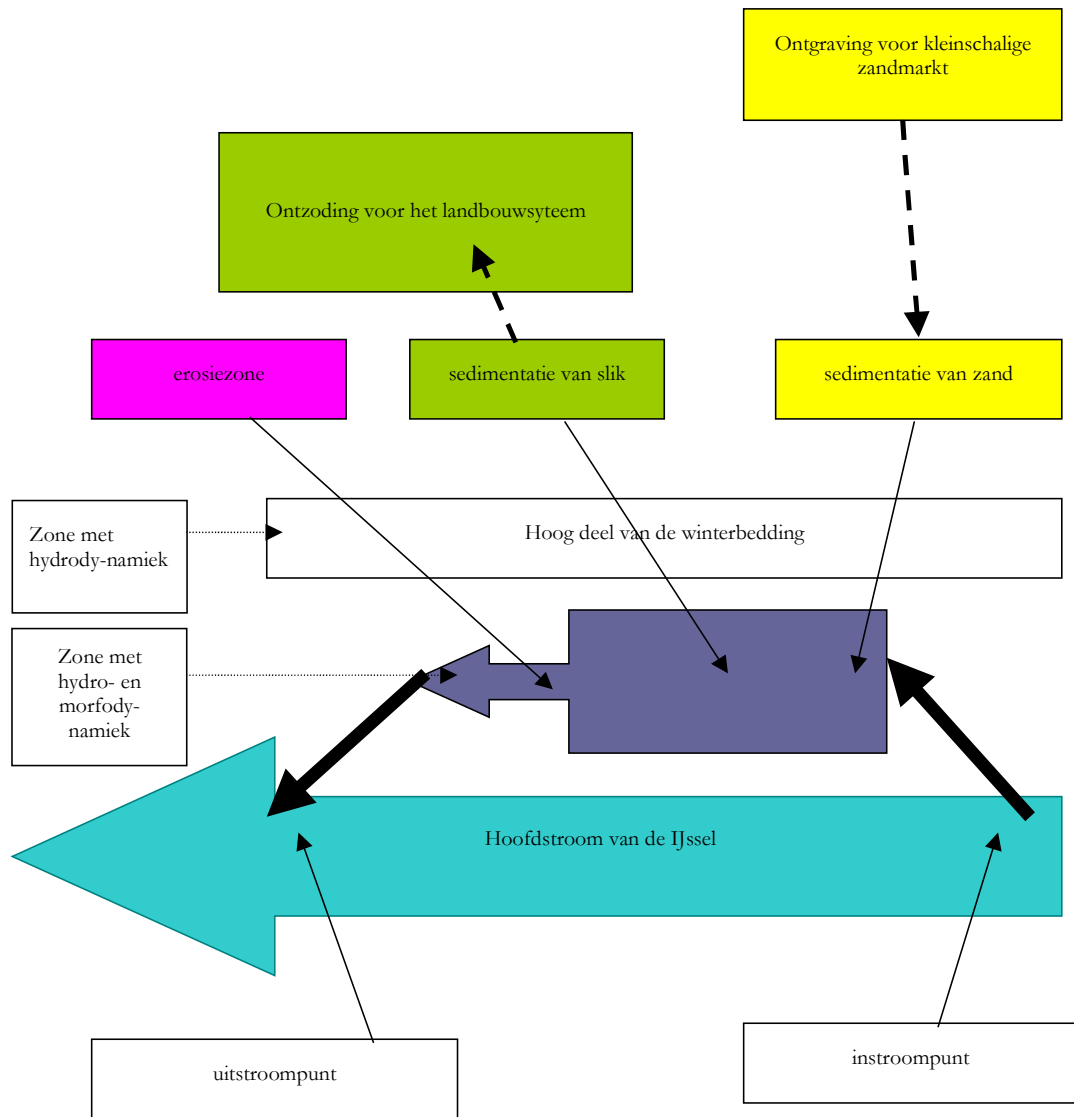
Op dit bedrijfstype is de aanwending van zelfgegenereerde meststoffen cruciaal en daarom dient er binnen het totale bedrijfsoppervlak een goed uitgewerkte kringloop van grond- en voedingsstoffen gerealiseerd te worden, zoals in de figuur verderop is geïllustreerd. Concentratie van mest, maar ook van allerlei organisch afval en restproducten, uit het bos en uiterwaard, kunnen dan ook het beste via een potstalsysteem plaatsvinden.

Allereerst nog een kanttekening over de potentiële relatie die er is tussen het bedrijf en de te ontgraven buitendijkse zone. Er wordt een omvangrijk lateraal zomerbed gecreëerd waar permanent rivierwater instroomt. Door de inrichting (dimensies, drempelhoogte, taille-buik-vorming, enz) te optimaliseren voor sedimentatie van zand en slib zal hierbinnen input optreden van mineralen, voedingsstoffen en afslibbare deeltjes in de vorm van sliblaagjes^{14 15 16}. Vooral nog is dit gegeven optioneel en zal door nader onderzoek verder verdiept moeten worden.

¹⁴ Dit sedimentatieproces is er permanent en levert mogelijk in de toekomst met de daarop groeiende planten een oogstbare product in de vorm van slibrijke zoden voor de akker (al dan niet via de potstal). Wezenlijk bij deze techniek is dat de grondbalans binnen het in het kader van ruimte-voor-rivier gerealiseerde natte profiel van de rivier neutraal blijft. In de bijgaande figuur is het principe van de koppeling van de bemestings- en sedimentatiecyclus weergegeven.

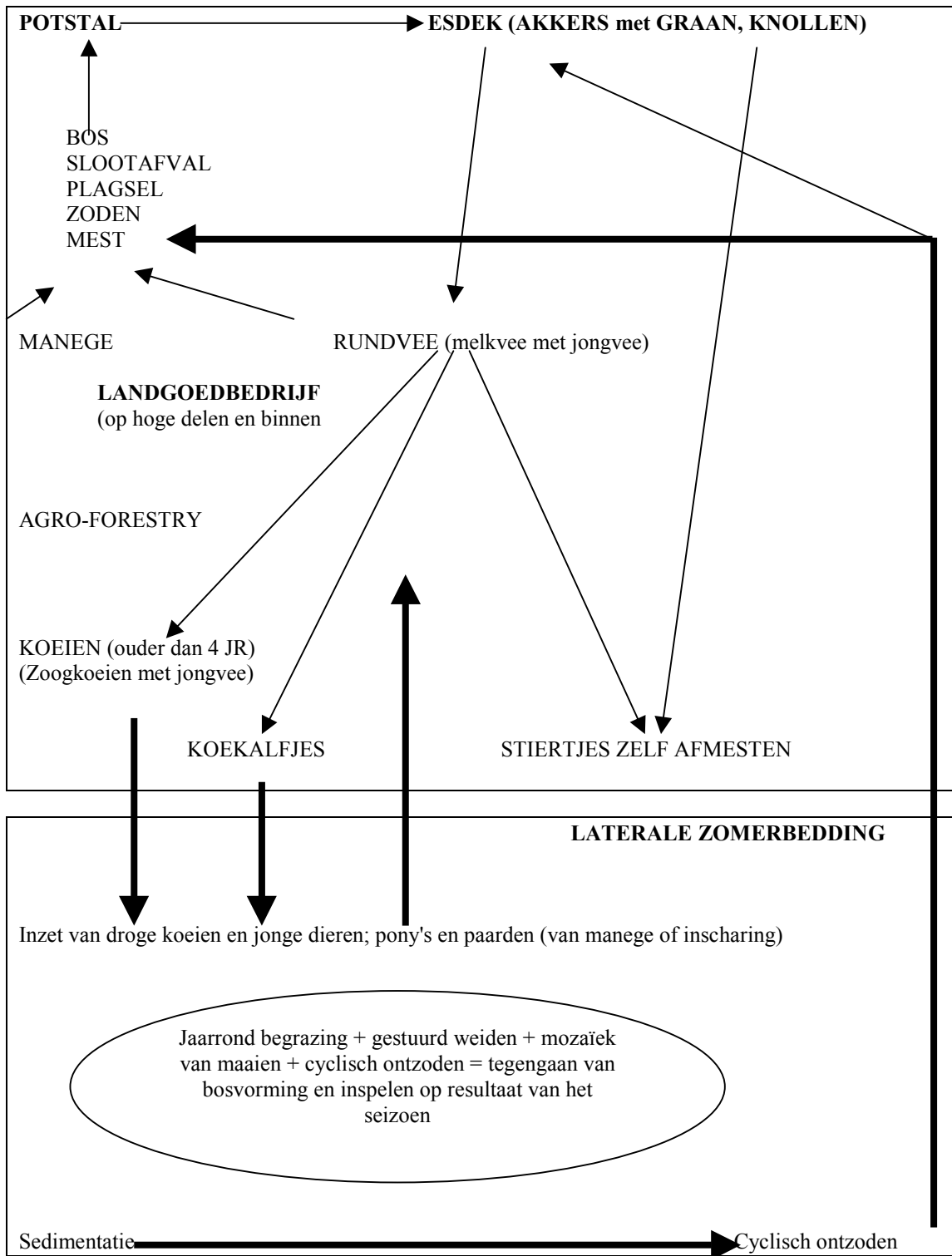
¹⁵ Naast de optie voor cyclische ontzoding van de slibsedimentatiezone kan kleinschalig het teveel van aangevoerd zandig materiaal ontgraven worden. Het beheer in de uiterwaard is, na nadere verkenning van deze optie, verbreed van agrarisch beheer naar sedimentbeheer in relatie tot dit agrarische, gesloten bedrijfstype.

Opmerking: De ontzodingstechniek, als equivalent van het pluggen van heideterreinen, kan evengoed toegepast worden binnen de reikwijdte van de Zandwetering indien hiertoe ruimte-voor-water-gebieden in de toekomst ingericht gaat of gaan worden.

Figuur met compartiment in de laterale zomerbedding met daarin de optionele sedimentatie- en ontzodingscyclus.

¹⁶ Door de ontzodingscyclus te realiseren blijft het oppervlak van het "natte profiel" intact waardoor aan de harde randvoorwaarden aangaande de doorstroombaarheid voldaan kan worden maar er ontstaat door het cyclische proces ook een mozaïek van habitats met ruimtelijke afwisseling tussen pionier- en vervolgfases. Ontzoding impliceert ook dat terplekke aanwezige houtige elementen geen ontwikkelingskansen krijgen.

Figuur natuurgericht bedrijfssysteem (optie D) zoals dat hierna uitgewerkt wordt.

De samenhang met het watersysteem stelt de ondernemer in staat om de gehele bedrijfsvoering in te richten als een gesloten productiesysteem waardoor er geen gebiedsvreemde stoffen in de vorm van aangekocht krachtvoer, kunstmest, gewasbeschermingsmiddelen het systeem binnenkomen of als niet door planten opgenomen bemesting weer weglekken naar ondergrond en omgeving. Binnen het gehele bedrijf worden kansen voor bedrijfsvoering, productieplan en natuurdoelen geoptimaliseerd. Deze ingrijpende wijziging dient per saldo bedrijfseconomisch acceptabel en duurzaam te zijn. De grondgebonden activiteiten zijn in die gebieden door deze opzet milieuneutraal.

De bedrijfsinrichting zal zodanig zijn dat de slechte delen (nat of te droog, kleinschalig, ed) geëxtensieerd raken ten opzichte van de relatief intensievere delen waarop productie geconcentreerd wordt. Er ontstaat een nieuwe functionele relatie door op die extensievere delen de ruwvoerwinning te concentreren. Naast allerlei lijnvormige landschapselementen zullen dus ook vlakvormige elementen (laagten, perceelsgedeelten, overhoeken, enz) ontstaan met een eigen duurzaamheid als het om natuur gaat.

Van groot belang is de waterhuishouding binnen dit type bedrijf heel nauwkeurig in te stellen op een zo maximaal mogelijke invloed van het bodemwater, zodat dit neutraliserende (of bufferende) effecten heeft en bijdraagt tot de verspreiding van spore-elementen binnen het bedrijf.

5.2 Uitwerking van het bedrijfsplan

Het natuurgerichte boerenbedrijf Kiezersrande (variant D uit hoofdstuk 4) is een geoptimaliseerde situatie van circa 240 ha, waarin het bestaande bosgebied buiten beschouwing is gebleven. Kernpunten hierin zijn het areaal akkerland dat nodig is voor de eigen krachtvoervoorziening en een logistiek optimale plek voor het melkveebedrijf gelet op het melken op stal en toezicht op vee. Keizersrande heeft twee belangrijke componenten: een groot natuurgericht bedrijf, en een hiermee samenhangend deel dat jaarrond begraaft wordt met niet-productief vee.

Uitsplitsing landgoedbedrijf Kiezersrande (240 ha)				
240	140 natuurgericht	25 akkerland (20 binnen-, 5 buitendijks)		
		115	75	20 (10 hoog erf, 10 landschapselementen)
				55 hoger gelegen graslanden
	40 laaggelegen hooiweiden			
	jaarrond begrazen met zoogkoeien	60 laaggelegen in samenhang met de te graven geulen		
		40 hoger gelegen stroomruggen tussen geulen en de IJssel		

Het natuurgerichte bedrijf bestaat uit één deel dat volledig natuurgericht is. Uit berekeningen blijkt dat dit – naar huidige inzichten – maximaal 140 ha groot kan zijn, hetgeen ook betekent dat het andere deel van 100 ha anders beheerd kan worden. In het hier boven staande staatje is de splitsing verder doorgevoerd.

Hierna zullen de verschillende aspecten verder uitgewerkt worden.

5.2.1 Bedrijfsvoering (tekst nog voorlopig i.v.m. 5.2.2)

De bedrijfsvoering hangt nauw samen met de maatregelen die genomen moeten worden om het natuurgerichte bedrijfsgedeelte en de jaarrondbegrazing zo effectief en efficiënt mogelijk te laten verlopen.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van de activiteiten die te velde uitgevoerd worden; de weidegang, de interne bedrijfsvoering, het potstalbeheer, beïnvloeding van de afkalvings- en lactatieperiode, de feitelijke uitvoeringstechnieken, enz zijn verder niet benoemd. In de hierop volgende paragraaf wordt verder ingegaan op het vee, het voer en de feitelijke bemesting.

Overzicht veldmaatregelen			
Categorie	Status	Maatregelen	Tijdvak uitvoering
Akkers	Bemest	Grondbewerking	Voorjaar voor zomervrucht Herfst voor wintergewas
		Bemesten	Gelijk met grondbewerking
		Gewasverzorging	Groeiperiode van het gewas
		Oogst	Nazomer tot in de herfst
Hooggelegen graslanden	Licht bemest	Bemesten	Voorjaar, éénmalig
		Weiden	Gehele groeiperiode
		Graslandverzorging	Indien nodig, na de weidegang
	Onbemest	Hooien, met naweide	1 ^e snede medio juni, daarna afhankelijk van de nagroei
		Naweiden	Midden zomer tot in de nazomer
		Graslandverzorging	Indien nodig, na de weidegang
Laaggelegen graslanden	Onbemest	Hooien	1 ^e snede eind juni tot medio juli, daarna afhankelijk van de hergroei
		Graslandverzorging	Indien nodig in de herfst
Landschapselementen	Bomen, struiken	Aanplanten	Winterperiode, mits het niet vriest
		Laten ontstaan van hagen	Smalle strook uitrasteren, gehele jaar
	Heggen	Frequent knippen	Medio mei, daarna nog 2 - 3 maal; kort de winter in laten gaan
	Hagen	Opsnoeien	Herfst
	Bosranden	Terugzetten te forse uitgroei	Herfst en winter
	Poelen	Periodiek voor de helft opschonen	Periode dat planten en dieren niet actief zijn (ruime winterhalfjaar)
	Paden	Vrij houden van overgroeïende struiken en begaanbaar houden	Herfst en winter
	Solitaire bomen	Snoeien en/of knotten	Winter tot vroege voorjaar
Lage uiterwaard	Sloten en greppels	Opschonen	Najaar
Lage uiterwaard	Sediment (optioneel)	Afgraven of ontzoden	Buiten groei- en inundatieseizoen
	Onbemest	Periodiek omweiden	1 ^e weide direct na winter; weidegangen afstemmen op (her)groei en sturen op beperken van opslag
	Wilgenopslag	Verwijderen	Haarden van boomopslag mechanisch bestrijden

Opmerking: de zorg voor de interne en externe rasters vindt voortdurend plaats en wordt als 'stopwerk' in de totale arbeidsfilm uitgevoerd, behoudens in bijzondere gevallen (schade waardoor vee dreigt los te lopen)..

Op grond van het bovenstaande ontstaat vraag naar arbeid die tot een realistische arbeidsfilm voor ongeveer 2 VAK leidt en waar de verschillende activiteiten zoveel mogelijk complementair zijn uit te voeren.

Al met al is het natuurgerichte bedrijf met de jaarrondbegrazing op het lage deel een vrij arbeidsintensief type bedrijf dat vakmanschap vraagt en organisatievermogen. De ondernemende boer moet goed kunnen overzien wat wanneer en waar moet plaatsvinden: het vraagt goed inzicht in de aard van de situatie en de samenhang met de grillen die de natuur, in het bijzonder de rivier, kan vertonen.

5.2.2 Bedrijfseconomische resultaten

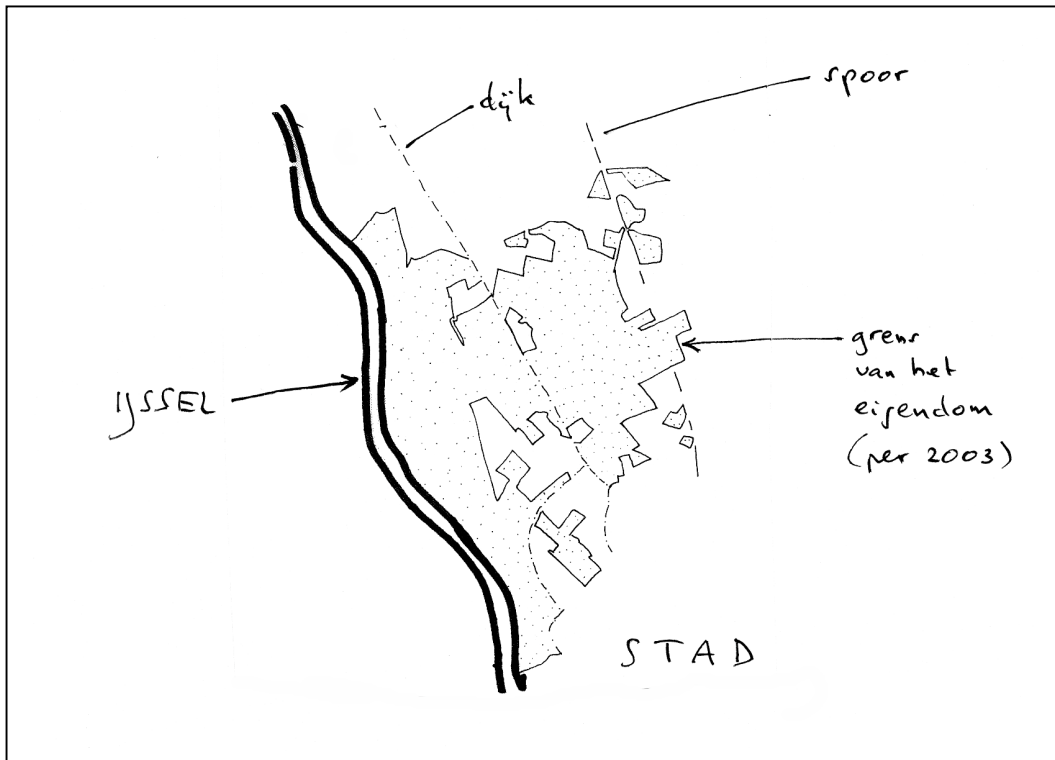
Het toekomstige, in totaal 240 hectare grote landgoedbedrijf, is samengesteld uit een natuurgericht bedrijfsgedeelte (a) en een bijbehorend deel met zoogkoeien (b), ontleent haar inkomsten uit twee subsidiebronnen (de verwachte subsidie voor de bedrijfsvorm boeren-voor-natuur (a) en de bestaande subsidie SN (b), en het totaal aan vermarktbaar producten die samenhangen met het natuurgerichte bedrijf op 140 ha en de jaarrondbegrazing op 100 ha. Op die 240 ha zijn de opbrengsten gezamenlijk ruim euro 500.000. Aan de kostenkant, wanneer daar arbeid en kosten van de grond buitengelaten worden, staan 2 posten, nl samenhangend met het runnen van het natuurgerichte bedrijf en de zorg voor de jaarrondbegrazing, gezamenlijk ruim euro 200.000; de financiële last van euro 20.000, samenhangend met de optionele buitendijkse potstal, is hierin niet nog verrekend.

Bedrijfseconomische exploitatie en financieringslast ingeval nieuwe potstal (geldbedragen in €)					
Kenmerken	Oppervlak (ha)	Opbrengst	Kosten (excl. arbeid en grond)	Exploitatie saldo	Arbeidsopbrengst (in uren)
Natuurgericht bedrijf	140	182.000	144.000	38.000	5600
Subsidie boeren-voor-natuur (a)	140	150.000	0	150.000	0
Zoogkoeien	100	57.600	57.500	100	1690
Subsidie SN (b)	100	111.720	0	111.720	0
Subtotalen	240	501.320	201.500	299.820	7290
Totale investering voor representatieve potstal voor 100 koeien + jongvee			400.000		
Jaarlijkse financiële last i.v.m. potstal (5%)			20.000 (d)		
Bedrijfseconomisch resultaat			299.820		

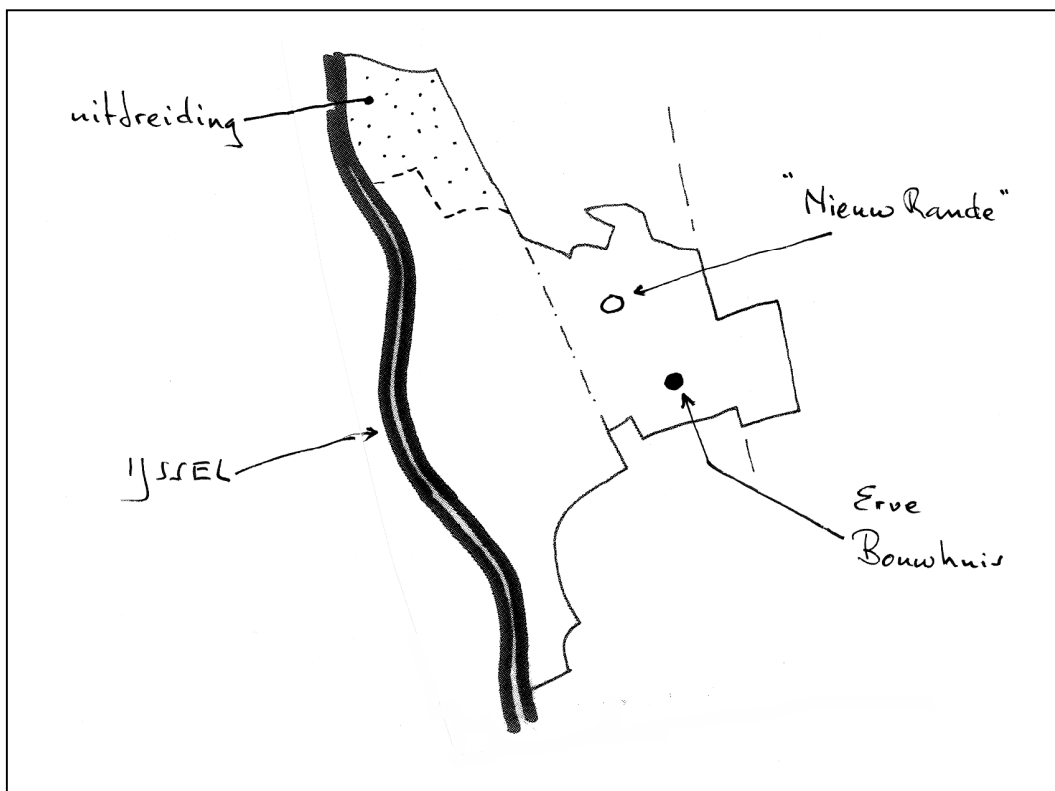
Het berekende jaarlijkse saldo, waarbij per regel de opbrengsten met de kosten verevend zijn en waarbij de jaarlasten voor de nieuwe potstal verrekend worden, is € 279.820.

Impressie van het landgoedbedrijf in de verre toekomst

Figuur met actuele eigendommen

Figuur met toekomstig landgoedbedrijf (voor details zie kaartbijlage)

Naast deze berekende opbrengsten is er nog een andere wezenlijke post, namelijk die van arbeid. In deze opzet wordt een arbeidsopbrengst gegenereerd van 7290 uren, wat ongeveer gelijk is aan bijna 2 volwaardige arbeidskrachten (VAK) in de landbouw¹⁷. Daarmee komt deze exploitatievorm ruim uit boven het gestelde doel van minimaal 0.5 VAK als ondergrens voor het nieuwe landgoedbedrijf.

Conclusie is dat de stichting in deze opzet de eerder geschatte doelrealisatie bevestigd ziet en haar prioriteit blijft leggen bij een landgoedbedrijf dat voornamelijk de vorm heeft van een natuurgericht bedrijf, maar dat in het lage deel ook optimaal kan inspelen op de situatie die gaat ontstaan nadat de ruimte-voor-rivier-maatregelen getroffen zijn.

5.2.3 Ruimtelijke structuur van de nieuwe cultuurtoestand

In de bijgaande figuren is aangegeven wat de actuele eigendomstoestand is van de Stichting in en bij dit object, en wat de uiteindelijke beoogde cultuurtoestand is¹⁸.

Het grote verschil vloeit voort uit de twee forse typen veranderingen, enerzijds in de lage uiterwaard vanwege de gepland ruimte-voor-rivierwerken (I) en anderzijds op de voornamelijk hogere uiterwaarddelen en binnendijs samengaan met de gewijzigde bedrijfsopzet van het nieuwe natuurgerichte bedrijf (II).

I Lage uiterwaard en stroomrug

Na de uitvoering van de werken is dit met een oppervlak van ongeveer 100 ha een te begrazen eenheid met niet-productief vee. De begrazing wordt gestuurd om verruiging en wilgenopslag tegen te gaan. Het gebied is de eerste jaren van de ontwikkeling in verschillende percelen verdeeld waarbinnen de dieren regelmatig verweid worden. Na een paar jaar krijgt de begrazingseenheid zijn maximale omvang, omdat dan ongewenste ontwikkelingen veel minder kansen krijgen.

II Natuurgerichte bedrijfseenheid

Lage delen die onbemest blijven (40 ha) en als permanent hooiland benut worden zijn niet apart geperceerd en hebben geen extra omrastering noch algehele omranding met een haag; er staan verspreid wat knotbomen.

Het hogere buitendijkse gebied bestaat voor circa 55 ha uit geperceerde graslanden waarop geweid en nageweid wordt; qua perceelsgrootte vallen ze veelal samen met de perceelsbegrenzing die daar al veel langer bestaat. Zoveel mogelijk worden de percelen omzoomd door hagen en verspreid zijn er losse landschapselementen in (poelen, solitaire bomen,ed).

Op zo kort mogelijke termijn, in samenhang met de ontgravingwerken en afzet van de grond, wordt een deel van het gebied in de stroomschaduw opgehoogd met een

¹⁷ In de landbouw ligt de norm voor een VAK qua uren hoger dan in het bedrijfsleven, dienstverlening of overheid.

¹⁸ Als bijlage is een meer gedetailleerde kaart opgenomen waarin het totale landgoedbedrijf volledig is uitgewerkt.

hoogwatervrije kern waarop de nieuwe potstal en bijbehorende voorziening staat. Dit erf is op een karakteristiek wijze ingepast (heggen, fruitbomen, e.d.).

Het akkerareaal ligt voornamelijk binnendijs rondom het 'oude' landgoed Nieuw Rande. Het is in gebruik voor halmvruchten (granen) en hakvruchten (knollen, krotten, e.d.).

Binnen Keizersrande blijven de bestaande bossen intact, maar zal op veel plekken de overgangssituatie tussen bos (of haag) naar de korte begroeiing meer ruimte voor natuur bieden en dus wat geleidelijker zijn. Verspreid zal er veel meer 'plukfruit' in het gebied voorkomen of notenbomen, waarvan de bezoekers al wandelend gebruik van kunnen maken.

5.3 Landschappelijke betekenis nieuw bedrijf

Bij de evaluatie zijn al verschillende aspecten aangaande het landschap¹⁹ aan de orde geweest. Deze komen hier wat uitgebreider aan de orde omdat de koers nu definitiever vaststaat.

Met Keizersrande wordt weer een nieuwe stap gezet in de cultuurhistorie van de landgoederen die rondom gelegen zijn. Met Keizersrande komt de ondernemende mens weer tot expressie op een manier die uitgaat van duurzaam omgaan met en niet ten koste van de omgeving. Met het nieuwe landgoedbedrijf is in deze moderne tijd van consumptie en onevenwichtige productie een stap gezet om respectvol benutten van natuurlijke hulpbronnen te paren aan stedelijke invloed en hoge natuurwaarden.

De vorm waarin dit in het landschap tot uitdrukking komt benadrukt dat de ondernemende mens de kansen en risico's van de ondergrond goed doorziet en hier strategisch en duurzaam mee kan omgaan. Voor het 3-d-landschap²⁰ betekent dit dat de bedrijfselementen zo veel mogelijk de verschillende abiotische relaties tot expressie brengen: er ontstaat op termijn weer een gradiënt in het landschap. In deze situatie is dat er één van binnen- naar buitendijs (cultureel naar natuurlijk) van van stad naar ommeland (stedelijke drukte naar rust en ruimte van het platteland)

De uitstraling is voor de gebruiker, vooral stedeling en 'bovenlokale recreant of toerist', is groot. Dit gebied, wat overigens niet helemaal los gezien moet worden van de gehele streek, voegt veel wezenlijke elementen toe aan Deventer's omgeving en geeft het gebied een prachtige uitstraling. Voor de bezoekers wordt het gebied zodanig gestructureerd en toegankelijk dat het optimaal te beleven valt, door het gehele jaar heen. De padenstructuur, lokaal en aansluitend op grotere netwerken, zorgen ervoor dat voor eenieder er wel bijzondere dingen te beleven zijn.

¹⁹ Landschap heeft hier niet alleen betrekking op het "groene 3-dimensionale deel" maar omvat de gehele mens-omgevingsrelatie.

²⁰ 3-d-landschap= het visuele landschap bestaande uit opgaande en vlakke elementen; processen en relaties zijn hier niet inbegrepen.

Met het gebied Kiezersrande wordt de relatie mens (grondgebruiker en bezoeker) met ondergrond en omgeving zo ‘intensief en expressief’ mogelijk vormgegeven²¹. Meer doen zou ten koste gaan van veel kwaliteitsaspecten en zou de beoogde evenwichtigheid tussen de ecologische, economische en sociale invalshoeken geweld aandoen en niet goed passen bij de doelstelling van de stichting.

Keizersrande onderscheidt zich van andere landgoed- en agrarische bedrijven en natuurreservaten door de bedrijfsvoering en de effecten hiervan op natuur en landschap. De bedrijfsindividualiteit is groot en erg karakteristiek. Hiermee draagt het ook bij aan de verscheidenheid op streekniveau. Het wordt een gebied met een geheel eigen verhaal, waarin de ondernemersopvattingen duidelijk doorwerken.

Door de nieuwe opzet komt de typische fenologie²² goed tot uitdrukking en maakt dit weer tot een rijk en voor Salland zo karakteristieke landgoed op het kruispunt van stad, rivier en platteland.

Met het totaal aan 3-d-elementen (zowel de opgaande als de vlakke) past dit nieuwe landgoed goed als grote, gevarieerde stapsteen of de noordzuidlijn met de uiterwaarden als grote corridor, en de oostwestlijn, tussen de gebieden in de Gelderse IJsselvallei en de Overijsselsche landgoederenzone in oostelijke richting.

5.4 Natuurwaarden in perspectief

De natuur (zie ook H 4.3 Tussenbalans) zal na de instelling van het landgoedbedrijf binnen het gebied spontaan de plekken verkiezen binnen het door de mens gemaakte raamwerk waar de beste condities door de beheerder gemaakt zijn en onderhouden worden. In dit nieuwe ‘cultuurlandschap’ zal de nodige tijd verrijken voordat de natuurdoelen in meer ‘volwassen vorm’ aanwezig zullen zijn.

Het proces van ontwikkeling van de natuur en de uiteindelijke beoogde natuurwaarden zal binnen het gebied verschillend verlopen, in de nieuwe habitats anders dan in de al bestaande.

Een tweetal gebiedstypen zal tamelijk volledig gekoloniseerd moeten worden:

- A de akkers, omdat de rijkere akkerflora grotendeels verdwenen is; het is te overwegen om met regionaal gewonnen zaad (akkers van SBB) de herkolonisatie te bevorderen; binnendijs met materiaal van binnendijs herkomst en buitendijs uit Fortmond.
- B. de ontgraven zone dient geheel spontaan gekoloniseerd te worden, deels onder invloed van gestuurde begrazing en deels omdat het als onbemest hooiland in gebruik genomen wordt. Het is te overwegen om een deel van deze hooilanden,

²¹ In het ontwerp dat voor dit gebied vanuit het natuurontwikkelingsproject gemaakt wordt door TAUW komt het ook goed tot uitdrukking

²² Fenologie = volgtijdige gebeurtenissen in natuur en landschap (ritmiek van inundatie, bloei, zaadzetting, maar ook oogsttijdstippen, bewerkingperioden, enz).

indien er geen slib op afgezet wordt, eens per twee of drie jaar licht te bemesten ten behoeve van weidevogels.

In de bestaande gebieden zal door het instellen van het nieuwe gebruiksplan van de gronden een geleidelijke ontwikkeling gaan optreden waarbij de graslanden soortenrijker worden, evenals de overgangen die er zijn tussen opgaande en lage begroeiingen, zoals bos- en haagranden.

In het algemeen mogen we verwachten dat de ‘nieuwe’ soortenrijkdom sterk zal samenhangen met het nieuwe grondgebruik, en het zal dus veel rijker zijn dan nu het geval is. Wellicht herhalend (zie par. 4.3) maar Keizersrande zal goed scoren op het punt van de stroomdalflora (groep opvallende, mooie en voor de rivierzone karakteristieke plantensoorten), mantel- en zoomsoorten (in stabiele overgangen), kleine zoogdieren en breed scala aan insecten en vele andere geleedpotigen, het bodemleven en allerlei wintergasten die de uiterwaard (waarin veel openheid in het lage deel blijft) in het winterhalfjaar benutten (ganzen, eendachtigen en koeten, en zwanen). Vanwege het graslandbeheer en te nemen maatregelen om verspreide verzuivering te voorkomen zal het gebied een sterker ‘halfnatuurlijk’ karakter krijgen dan aangrenzende gebieden in de uiterwaarden. De karakteristieke weidevogels, vele met een natuurlijke voorkeur voor de vochtig-natte delen, zullen in de nieuwe opzet beperkter aanwezig zijn. Maar er zijn mogelijkheden om het hooilandbeheer deels meer op deze vogelgroep af te stemmen, wat goed zal kunnen uitpakken voor een soort als de Tureluur²³.

Voor een aantal kwetsbare zomer- en wintergasten, waar de Vogelrichtlijn bijzondere aandacht voor vraagt, is de keten met begrazingseffecten of maai-effecten (kort gegraasd door runderen of door maaien) ten behoeve van ganzen>wilde en kleine zwanen>smienten en meerkoeten van groot belang, mits er bovendien voldoende weidsheid is en voor een aantal soorten bovendien aangrenzend ruim oppervlaktewater. Die condities lijken beter gegarandeerd te zijn bij patroonbeheer (natuurgericht bedrijf) dan bij het procesbeheer (jaarrondbegrazing).

In de nieuwe opzet biedt Keizersrande goede kansen voor veel soorten die in hun voortbestaan bevoordeeld worden door ‘ouderwets boeren grondgebruik’. Soorten die hiermee geassocieerd kunnen worden zijn er vele, maar de volgende vormen een goed predikaat voor dit nieuwe gebied: Veldsalie (hoge uiterwaarden), Klaproos (akkers), Zwanebloem en Grote en Kleine zilverreiger (overgangen land-water), Engelse alant (nattere graslanden), Rugstreeppad (zandige plekken), Braamsluiper (hagen en overgangen met bos) en de Das (bosgebied met vochtige graslanden in directe omgeving).

Wanneer bij de vergravingen habitats als steilranden, zand- of slikplaten en bos-water-contrasten gecreëerd worden, kunnen er weer allerlei andere soorten gaan voorkomen, die niet door het beheer maar door de aard van het habitat zelve

²³ Het gaat te ver om hier uitspraken te doen over kansen voor “kleine graslandvogels” als Gele kwikstaart, Paapje, Graspieper, Veldleeuwerik en Grauwe gors, ondanks dat ze hier in potentie een zeer goede kans maken.

aangetrokken worden. Soorten zijn o.a. Kleine plevier, Oeverzwaluw en IJsvogel , en kolonievormende soorten als Blauwe reiger (met min of meer solitaire Kleine en Grote Zilverreiger, Kwak) en Aalscholver.

In het toekomstige gebied kunnen ieder jaar in een klein en wisselend aantal zwervend ingestelde soorten verwacht worden: Kwartel en Kwartelkoning, maar er kunnen ook verschillende ralachtigen bij tijd en wijle verwacht worden.

Het is niet uitgesloten dat op langere termijn in dit bosrijke gebied, zeker ook wanneer en in uiterwaardomgeving in de regio de werken gerealiseerd zijn, ook kansen gaan ontstaan voor een paar soorten die ‘een compleet landschap’ nodig hebben waarin in een groot gebied grotere onderling samenhangende eenheden een ondiep water, riviermoeras , korte vegetaties en bossen gaan voorkomen. Te denken valt aan de Zwarte ooievaar, Visarend en Zeearend. De al zo lang bekende Witte ooievaar zal al veel eerder vaste gast in geïsoleerde poelen zijn, samen met allerlei ‘witte’ reigersoorten.

5.5 Inrichtingsconsequenties

Om het plan feitelijk te realiseren moeten een aantal inrichtingsmaatregelen getroffen worden.

Het onderdeel ruimte-voor-rivierwerken wordt geheel voorzien in het traject dat hiertoe door de Provincie Overijssel is ingezet. Dat plan wordt via de geëigende procedures doorlopen en biedt de beste garanties om de uiteenlopende wensen en belangen, in het bijzonder de wensen vanuit de doelstellingen voor Keizersrande te effectueren.

Om de beoogde doelen voor Keizersrande te kunnen halen, dienen de volgende aanbevelingen overgenomen te worden (al dan niet in het rvr-traject):

- Aanleg van hoogwatervrij erf voor potstal en bijbehoren op een ook verhoogd plateau voor de huisweide. Groot ongeveer 6 – 8 hectare.
- Bouw van een potstal met bijbehorende bouwwerken op het hoogwatervrije erf.
- Aanleg van een hoogwatervluchtplaats voor het vee in de lage uiterwaardzone.
- Maken van afrasteringen en aanleg van hagen en heggen.
- Aanleg van poelen, eventueel sloten opheffen of aanleggen, dito begreppeling.
- Interne ontsluiting met paden en wegen.
- Bereikbaarheid van alle buitendijkse delen realiseren door bijv. doorwaadbare plekken of bruggetjes.

Een deel van de aanleg kan in de loop van de jaren gerealiseerd worden, denk bijvoorbeeld aan de werken op de perceels- en eigendomsscheidingen indien de verwerving nog niet plaats vond.

Behalve de raming van de kosten voor de nieuwe potstal (zie 5.2.3) worden hier geen kostenposten voor de bovengenoemde maatregelen ingevuld, omdat ze buiten het kader van dit planontwerp vallen. Bij de doorvertaling van dit plan naar het concrete uitvoeringsplan zullen ze gedetailleerd in beeld gaan komen.

Literatuur

Bakel, J. van, J. Hoogendoorn, J. Luijendijk & J. Peerboom, 2001. Hoogwaterreductie vanuit regionale stroomgebieden: samenhang of tenstelling. H2O.

Brink, F.W.B. van den, 1994. Impact of hydrology on floodplain lake ecosystems along the lower Rhine and Meuse. Thesis. Nijmegen.

Commissie waterbeheer 21^e eeuw, 2000. Waterbeleid voor de 21^e eeuw. Geef water de ruimte en de aandacht die het verdient. Den Haag.

Corporaal, A. 1990 De Loire en de Kievitsbloem. Ministerie van LNV (Consulentschap NMF). Zwolle.

Corporaal, A. 2000 'Fisquality', a proposal for a tax bonus to improve hydro-ecological resilience of river catchments. In: Smits, A.J.M. Smits, P.H. Nienhuis and R.S.E.W. Leuven. New approaches to river management. Backhuys Publishers, Leiden.

Corporaal, A., R.A.M. Schrijver en A.H.T. Stortelder, 2001. Boeren met ruimte voor water, landschap en natuur in Olst-Wesepe. Een quick scan naar meer mogelijkheden voor boeren om bedrijfsmatig rekening te houden met ruimte voor waterberging. Alterra-rapport 421. Wageningen.

Corporaal, A., H. Geerdink, H. Huyskes, J. Waaijenberg en C. de Groot, 2002. Spongiteit, een kwestie van volhouden. Vasthouden is beter dan tegenhouden: een verkenning. Wageningen en Zwolle. Alterra en Dienst Landelijk Gebied. Alterra-rapport 1000.

Dienst Landelijk Gebied, 1999. Toepassing systematiek Waterlood in land-inrichtingsproject Olst-Wesepe. Zwolle.

Kamer, S.P.G. van der, R. Postma, E.C.L. Martejn en C. Bakker, 1998. On the way to total water management for large rivers in the Netherlands. In: Nienhuis, P.H., R.S.E.W. Leuven en A.M.J. Ragas, 1998. New concepts for sustainable management of river basins. Backhuys Publishers. Leiden.

Middelkoop, H., 1997. Embanked floodplains in the Netherlands. Geokorphanological evolution over various time scales. Thesis. Utrecht.

Ministerie van landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1998. 'Beschermingszone inzake de Vogelrichtlijn: IJssel'. Den Haag.

Ministerie van verkeer en waterstaat, 2000. Ruimte voor rivier. Den Haag.

- Nienhuis, P.H., R.S.E.W. Leuven en A.M.J.Ragas, 1998. New concepts for sustainable management of river basins. Backhuys Publishers. Leiden.
- Nieuwkamer, R.L.J, 1995. Decision support for river management. Thesis. (UT) Enschede.
- Oosterbaan, A., 2000. Boeren met bomen. Wageningen.
- Pedroli, G.B.M en R.Postma, 1998. Nature rehabilitation in european river ecosystems: three cases. In: Nienhuis, P.H., R.S.E.W. Leuven en A.M.J.Ragas, 1998. New concepts for sustainable management of river basins. Backhuys Publishers. Leiden.
- Provincie Overijssel, 2002. Natuurgebiedsplan/beheersgebiedsplan Salland. Herziening en uitbreiding met IJsseluiterwaarden. Zwolle.
- Raad voor het landelijk gebied, 1998. Overvloed en schaarste: water als geld. Advies over de gevolgen van klimaatsverandering, zeespiegelrijzing en bodemdaling voor het landelijk gebied. RLG 98/5. Amersfoort.
- Rijkspanologische Dienst, 1995. Plannen met stromen. RPD. Den Haag.
- Rooij. S.A.M., F.Klijn en L.W.G.Higler, 2000. Ruimte voor rivier, ruimte voor natuur. Fase 1: verkenning. Alterra en WL/delft hydraulics. Wageningen.
- Samborska, E., 2000. Evaluatie van de resultaten van het ecologisch herstel in het rivierengebied in Nederland. KUN Nijmegen.
- Seine, W.K.F., N. van Dooren, N. Jeurink, L.Hoogenstein, D. Meijer & A. Corporaal, 2004. Voorontwerp Inrichtingsplan IJsseluiterwaarden Deventer. Deventer (in voorbereiding).
- Smits, A.J.M., P.H.Nienhuis and R.S.E.W.Leuven, 2000. New approaches to river management. Backhuys Publishers. Leiden.
- Splunder, I. van., 1998. Floodplain forest recovery. Softwood forest development in relation to hydrology, riverbank morphology and management. Thesis. Nijmegen.
- Stichting IJssellandschap, 2003. Stichting IJssellandschap: Rande (historie van het gebied). Deventer.
- Stortelder, A.H.F, R.A.M.Schrijver, H.Alberts, A. van den Berg, R.G.M.Kwak, K.R. de Poel, J.H.J.Schaminee, I.M. van den Top en P.A.M.Visschedijk, 2001. Boeren voor natuur. De slechtste grond is de beste. Alterra-rapport no 312. Wageningen.
- Wateren, B. van der - de Hoog., 1997. Quantification of catchment discharge sensitivity to climate variability. Thesis. Utrecht.

Wolfert, H.P., 2001. Geomorfological change and river rehabilitation. Case studies on lowland fluvial systems in the Netherlands. Thesis. Alterra Scientific Contributions, 6. Wageningen.

Bijlage 1 Bedrijfseconomische gegevens van 4 onderzochte bedrijfsvarianten

Tabel 1. Indicatie van de bedrijfseconomische exploitatie en bijzondere financieringslasten bij beheer in regie van Stichting IJssellandschap

A: Variant Beheer

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)	opmerkingen
60 ha verpachten aan boeren in de omgeving						
- pacht opbrengsten	60	24000	0	24000	0	
140 ha begrazing SBB-methode						
- beheer	140	4760	4480	280	140	kosten alleen met betrekking tot begrazing
- subsidie SN	140	156520	0	156520	0	
40 ha binnendijks boeren						
- gangbare bedrijfsvoering	40	190000	156000	34000	3700	gemiddeld melkveebedrijf 40 ha 60 koeien
Totaal	240	375280	160480	214800	3840	
Financiering tbv investeringen	geen bijzondere investeringen					

B: Variant Begrazing

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)	opmerkingen
200 ha begrazing SBB-methode						
- beheer	200	6860	6480	380	190	kosten alleen met betrekking tot begrazing
- subsidie SN	200	224720	0	224720	0	
40 ha binnendijks boeren						
	40	190000	156000	34000	3700	gemiddeld melkveebedrijf 40 ha 60 koeien
Totaal	240	421580	162480	259100	3890	
Financiering tbv investeringen	geen bijzondere investeringen					

C: Variant met 130 zoogkoeien

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)	opmerkingen
- zoogkoeienbeheer	200	115200	115000	200	3380	excl. eventuele zoogkoeienpremie a 200/koe (26.000)
- subsidie SN	200	224720	0	224720	0	
- aanvullende subsidie SN op 60 ha	60	29000	0	29000	0	
40 ha binnendijks boeren						
	40	190000	156000	34000	3700	gemiddeld melkveebedrijf 40 ha 60 koeien
Totaal	240	558920	271000	287920	7080	
Financiering tbv investeringen		Investering	Fin. Lasten (jrl. 5%)			
Zoogkoeienstal buitendijks		350000	17500			Bij alternatief zoogkoeien is wellicht een stal buitendijks noodzakelijk
Investeringen landschap		p.m.				

D: Variant BvN

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)	opmerkingen
140 ha BvN	140	182000	144000	38000	5600	
- subsidie BvN	140	150000	0	150000	0	
100 ha zoogkoeienbeheer (65 koeien)	100	57600	57500	100	1690	
- subsidie SN	100	111720	0	111720	0	
Totaal	240	501320	201500	299820	7290	
Financiering tbv investeringen		Investering	Fin. Lasten (jrl. 5%)			
Representatieve potstal voor 100 koeien+jongvee		400000	20000			Bij alternatief zoogkoeien is wellicht een stal buitendijks noodzakelijk
Investeringen landschap		p.m.				

Tabel 2. Index variant D: BvN totaal=100

A: Variant Beheer

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten/ha	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)
60 ha verpachten aan boeren in de omgeving					
- pachtopbrengsten	60	5	0	8	0
140 ha begrazing SBB-methode					
- beheer	140	1	2	0	2
- subsidie SN	140	31	0	52	0
40 ha binnendijks boeren					
- gangbare bedrijfsvoering	40	38	77	11	51
Totaal	240	70	80	64	53
Financiering tbv investeringen		geen bijzondere investeringen			

B: Variant Begrazing

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten/ha	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)
200 ha begrazing SBB-methode					
- beheer	200	1	3	0	3
- subsidie SN	200	45	0	75	0
40 ha binnendijks boeren	40	38	77	11	51
Totaal	240	84	81	86	53
Financiering tbv investeringen		geen bijzondere investeringen			

C: Variant met 130 zoogkoeien

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten/ha	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)
- zoogkoeienbeheer	200	23	57	0	46
- subsidie SN	200	45	0	75	0
- aanvullende subsidie SN op 60 ha	60	6	0	10	0
40 ha binnendijks boeren	40	38	77	11	51
Totaal	240	111	134	96	97

D: Variant BvN

Bedr.ec exploitatie IJssellands.	ha	Opbrengsten/ha	Kosten excl. arb./grond	Expl. Saldo	Arbeid (uren)
140 ha BvN	140	36	71	13	77
- vergoeding BvN	140	30	0	50	0
100 ha zoogkoeienbeheer (65 koeien)	100	11	29	0	23
- subsidie SN	100	22	0	37	0
Totaal	240	100	100	100	100

Toelichting / leeswijzer

In tabel 1 is een exploitatieoverzicht gegeven van een aantal varianten vanuit het perspectief van de stichting IJssellandschap. Daarbij zijn in principe alle opbrengsten en kosten gerekend zoals die zich zouden voordoen indien de regie bij de stichting berust. Een uitzondering is gemaakt voor de kosten van de grond en voor de kosten van arbeid. Grond kan buiten beschouwing blijven omdat de kosten hiervan in alle varianten gelijk blijven, voor arbeid zijn de benodigde uren gegeven. Het resultaat van de aldus verkregen 'opbrengsten - kosten' is de beloning voor de ingezette arbeid en voor een deel van het ingebrachte vermogen, namelijk het deel dat met de grond verbonden is. De vermogenskosten die verbonden zijn met de inzet van werktuigen en gebouwen zijn bij de totale kosten inbegrepen. Deze kosten komen op een landgoed doorgaans voor rekening van de pachters. Als ook deze kosten buiten beschouwing worden gelaten resteert de beloning voor de inzet van arbeid en van het totale vermogen, ofwel het gezinsinkomen. De hoogte van deze kosten is o.a. sterk afhankelijk van de bedrijfsgrootte, voor het landgoed als zodanig dus van het aantal pachters. Ze zijn daarom buiten beschouwing gelaten. Tabel 2 geeft dezelfde getallen in de vorm van een index.

Bijlage 2 Bedrijfsplankaart

Bijlage 3 Toelichting op het landschapsgerichte bedrijf (uit boeren-voor-natuur)

Het landschapsgerichte boerenbedrijf verkrijgt een bredere basis doordat voor een deel van het bedrijf de agrarische productie wordt ingeruild voor 'productie van landschapswaarden'. Het gaat hier om de landschappelijke elementen, zoals houtwallen, singels, poelen en randen of brede taluds langs waterlopen, waaruit nagenoeg geen opbrengsten uit de verkoop van reguliere marktproducten zijn te verkrijgen. Hiervoor wordt een vergoeding gegenereerd op basis van de gemiddelde waarde van grond in het maatschappelijke verkeer, dat is de grondprijs ter plekke. De overheid, de partij die de beloning uitkeert, verkrijgt in ruil daarvoor een zekerheidsstelling (bijv. een erfdienstbaarheidrecht) op de grond waarvan het groene karakter van de grond is verzekerd. Om de beloning duurzaam in stand te kunnen houden wordt het bedrag dat met de overeenkomst gemoeid is niet aan de grondeigenaar uitgekeerd, maar in een extern beheerd fonds gestort. Het beleggingsrendement wordt na aftrek van apparaatskosten en na aftrek van het bedrag dat nodig is om het basisbedrag reëel in stand te houden, uitgekeerd aan de ondernemer. In vergelijking met de huidige agrarische productie is het rendement van deze constructie, gebaseerd op gemiddelde maatschappelijke maatstaven, aanzienlijk hoger. Naast dit bedrijfseconomische voordeel is er het voordeel van de grotere risicospreiding, waardoor tegenvallende resultaten van agrarische producten beter kunnen worden opgevangen.

Hierdoor krijgt de boer de kans om op maximaal 10% van het bedrijfsoppervlak landschapselementen te hebben of om te vormen waarvoor zij structureel en duurzaam een bedrijfseconomisch acceptabele vergoeding krijgen. Het overige deel van het bedrijf wordt voor de inkomensvorming gebaseerd op andere economische dragers, al dan niet gericht op voedselproductie en de vrije markt. De verpachter & pachter wijzen die (potentiële) landschapselementen zelf aan, en ze worden voor de toekomst voor onbepaalde tijd (voor altijd dus) als zodanig fysiek en ook juridisch vastgelegd.